

קונטרס

# עגונות בתקופת חולי הקאראנא

בדבר השאלה החמורה והעגומה שהתעוררה  
לאור המצב והתקופה שמשתוללת בעולם החולי המהלכת  
**קאראנא – קאויד**  
על איזה סמך מתירים לנשי בני ישראל אשר בעליהן נפטרו  
בעת תקופה מטורפת זו, ונקברו בחטף  
מבלי הכרת פניהם ע"י מכירים, להינשא שנית

**יברר ג' צדדי היתר איתנים וברורים**  
עפ"י המציאות ועפ"י הדין וההלכה  
מהמקורות בגמ' ודברי הפוסקים והמשיבים הקדמונים והאחרונים  
אבירי ההוראה מוסדי דור ודור אשר מפיהם אנו חיים בדינים אלו  
ומתוכם יתלבנו ויתבררו בעזהשי"ת הנושאים דלהלן בדיני עגונות:

- סמכות עדות הגויים הממונים בבית החולים
- סמכות תעודת מות (דעמה סערטיפיקאט)
- סמכות הסרט – "איי די ריסמבענד" שעל יד הנפטר
- התרת עגונות ע"י עדות דרך הטעלעפאן
- האם יש לחולי מהלכת זו, דין דבר ומגיפה
- ההיתר של נאכד זכרו, וגדר שיעור הזמן של נאכד זכרו בזמנינו
- פתיחת קבר לאחר סתימת הגולל לצורך התרת עגונות
- האם צריך האדם להישמר מהחולי, אחרי שכבר נחלה ונתרפא

נתברר ונערך מאתי בס"ד ובזכות אבותי הק'  
הק' יצחק שטיין  
רב הצעיר דק"ק פאלטישאן ואב"ד ביד"צ אבני שיש פאלטישאן  
בארא פארק, ברוקלין גוא יארק יצ"ו  
בחודש אלול שנת תש"פ לפ"ק

להשיג את הקונטרס  
ובן להערות והארות, נא לפנות אל:  
**מכון אבני שיש**  
Fax. 718-436-0846  
כל הזכויות שמורות להמו"ל ©  
במו כן ניתן להשיג אצל המכון:

- ספר אבני שיש, בירורים ותשובות בד' חלקי שו"ע, ב' חלקים, ועוד
- קונטרס קצירת החטים וביריתם (עם תמונות מוחשיות מרהיבות עין)
- קונטרס אל תפנו (בענין פעולות ורפואות שיש בהם חשש קוסם, דרכי אמורי ועברו)
- קונטרס התייחסות לגויים בזמנינו
- קונטרס נקי כפיים
- קונטרס כשרות העופות (עם תמונות מוחשיות)
- קונטרס כשרות העניינים
- קונטרס עת קציר חטים
- קונטרס ה"א לכה זרע (קונטרס א')
- קונטרס ה"א לכה זרע (קונטרס ב')
- קונטרס כלי ה"סמיראפאום"
- קונטרס י"ש סדר על סדר הגמ, ובירור בדין תיקון מעות בגמ
- קונטרס תולעת שני – תולעים בצמחים
- קונטרס רב טוב (כולל הקונטרסים: יין המשומר - בף הירך - תולעת שני - חלב צאן - כאחד הנגידים)
- קונטרס גן נעול (בענין בדיקת הרופאים לנשים - לרבנים ומורי הוראה)
- קונטרס פלגי שמן (שלוש תשובות בענין שמן "פאלם אויל" - לרבנים ומורי הוראה)
- קונטרס הדחה וקירור (בענין פעולה ותחבולה חדשה ומפוקפקת בבשר כשר)
- קונטרס כד וחד (בענין כשרות הביצים)
- קונטרס קמחא ומיא (בענין תולעים בקמח ובמים, עם תמונות מוחשיות)
- קונטרס מחץ ראש (בענין הכאה בראש בהמה ושאר קירוב מיתה מיד אחרי השחיטה)
- קונטרס צומת הגידין (עם תמונות מרהיבות עין)
- קונטרס דברי האיגרת (בדיני ומנהגי כתיבת מגילת אסתר)
- קונטרס שני יוסף בן שמעון
- קונטרס חלב ישראל
- קונטרס השתיה כדת בפסח – מכירת חמץ שבמסחר "עמאזאן"
- קונטרס ניקור בן פקועה
- קונטרס בדיקת הריאה וגלאט כשר
- קונטרס כשרות הבייסאן
- קונטרס ח"י מריפות
- קונטרס הסכין בבית השחיטה
- קונטרס מנהג הכפרות כהלכה
- קונטרס משפט הכהנים
- קונטרס שחיטת אוזיים כהלכה (הדרך הנכון לכתחילה להשוות, כשפוגע בסכינו במבעת הקשה של הקנה שבאוזיים [גענו] ובר אוזיים [קאטשקעס])
- קונטרס חזקת הבית
- קונטרס מחירים כהלכה
- קונטרס צום אבחרהו
- קונטרס תרנגולא דעגמ"א
- קונטרס מצות מכונה בזמנו
- קונטרס כשרות המשקאות
- קונטרס חותם הכשרות
- קונטרס ונתן בידה – לשם יהוד כגמ – יודע במיב
- קונטרס שיעור הלכה למעשה בכשרות המאכלים והמשקאות
- עוד שאר קונטרסי הלכה בשאלות העומדים על הפרק

ובקרוב נקוה להוציא לאור ספר  
שאלות ותשובות ושיעורי הלכה "דברי יצחק" בד' חלקי שו"ע

## **בדין נשי בני ישראל אשר בעליהן נפטרו בעת תקופת חולי הקאראנא, ונקברו בחטף מבלי הכרת פניהם ע"י מכירים, על איזה סמך מתירים אותם להינשא**

יום ח' למדש תמוז, פקודי"ך כ"י ז"ס חייטנ"י לפ"ק

למע"כ ידידנו האי צורב עוסק בחוקי חורב, האבר"ך כמשמעו וכמדרשו, החוב"ט בתורה ומעומף ביראה מהורה, מורג חרוץ בעל פיפיות סופר מהיר, רב תבונות איש חמודות, בבירור הלכה לו עשר ידות, בנש"ק כש"ת ש"ב הרה"ג צמ"ס מו"ה יוחנן טווערסקי שליט"א

בנידון מה דבדיק לן היום בבוקר, בדבר אותם נשי ישראל אשר בעליהן נחלו ל"ע מחולי הקאראנא ושכבו על ערש דוי בבית החולים למשך זמן, ובמשך תקופת מכת המגיפה וגזירה קשה זו, כידוע לא הרשו לשום אחד ואף לא לבני משפחה היותר קרובים, לשהות יחד עם החולים בביה"ח ואף לא לבקרים, ואף אחרי כן כאשר נפטרו שם בביה"ח, לא הי' נוכח שם שום מכיר או קרוב שלהם, באופן שיוצא שאנשי החברה קדישא שלקחו את הנפטרים האלו מביה"ח ומסרום לקבורה, ולא הכירו אישית את הנפטרים לא הי' להם ידיעה על זהותם ושם, כ"א אך ורק ע"י מספר החדר והמטה בביה"ח, שמסרו להם בני המשפחה ואנשי הביה"ח.

ומעתה הרי נמצא שאין עדות על מיתתם ע"י הכרת פניהם, כי לפי הנהוג הרי המת פניו מכוסה מעת הפטירה עד הקבורה (וזלת בעת עשיית המהרה וגילוי מקצת פניו בעת הקבורה ע"י הח"ק לשימת החרסים, וכאמור הרי אנשי הח"ק לא הכירו אישית את הנפטר), וא"כ הרי לכאורה נשאלת שאלה חמורה, על מה יסמכו להתיר לנשותיהם להינשא הרי הלכה רווחת היא (אהע"ז סי' י"ז סכ"ד ועוד) שאין משיאין אשה אלא עפ"י הכרת פניו דהיינו פדחתו וחוממו וצורת פניו וכו'.

והוסיף מע"כ שלחומר הדברים אכן הציעו את השאלה לאחד מגאוני וגדולי הרבנים ופוסקי הדור שליט"א, ולאור החשש החמור הנ"ל פסק להלכה ולמעשה, שאין להתיר נשותיהם של אלו הנפטרים שכבר נקברו, כ"א אך ורק אחרי שיעשו מבחן דנ"א (די ען עי" טעמט), דהיינו שיפתחו את קברם ויוציאו מהגוף איזה שמץ ממשות ויעשו עליה את המבחן הנ"ל לברר שהוא פלוני אשת פלנית.

### **- א -**

הנשים האלו מותרות להינשא בלי שום פקפוק, מפאת ג' טעמים אשר כ"א כדאי לעצמו תשובה: לפי ענ"ד הבנוי על דברי הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים בדינים אלו, אין כאן שום חשש, והנשים האלו מותרות להנשא בלי שום פקפוק וגמגום, והגם שהארכנו במקו"א להקל לצרף "בדיקת דנ"א" להיותר עגונות (לענין העגונות של ההרוגים בעת האסון הנורא בפצצת ה"טוויין טאווערס" ["מגדלי התאומים"]), ומרן הגאון האדיר פוסה"ד גאב"ד קארלסבורג שליט"א צירף אותי אז בצירופא דרבנן להיתרה של עגונה אחת, ועוד ענוותנותו תרבני והדפיס וצירף תשובתנו זאת לתשובתו הגדולה בספרו שו"ת עמה"ת ח"ו סי' א' אות ל"ח),

אמנם פשוט זכאן שיש צדדי היתר אחרים איתנים (ואף יותר מוסמכים מצד היתר זה של דנ"א), לדעתי הפעוטה ח"ו לחטט בקברים ולנוול את המתים ולגרום להם צער, ולעורר חרדת הדין שהוא דבר חמור מאוד כשיש מנוס מזה עפ"י ההלכה, (ואף שהפוסק הנזכר קטנו עבה ממתני ובטלה דעתי נגד דעתו הגדולה, לא אאמין שיצא ד"ז מפיו זולת באופן שלא הציעו לפניו השאלה עם העובדות הנכונות), ובכלליות ההיתר בנוי על ג' נימוקים, והם:

א) **עדות הגוי הממונה בביה"ח** – כל חולה שמת בבית החולים רח"ל, הודיעו ע"י הטעלעפאן מביה"ח למשפחת הנפטר ואמרו שמת פלוני, דהיינו אותם שטיפלו בו והכירוהו ע"י צורת פניו, וזה נעשה בלי בקשה או שאלה מקרובי הנפטר, והרי קיי"ל דגוי מסל"ת נאמן בעדות אשה.

ב) **תעודת מות** - הרשויות נתנו לכ"א מנפטרים אלו "דעטה סערטיפיקעט", החתום מרופא שראה ובדק את הנפטר כפי החוק בבדיקה גופנית (וגם ע"י קארדיאוגרא"ם מאשין) וקבע שמת, עם כל הפרטים של הנפטר, וזה ניתן מצד חוק המדינה לכל אחד מהנפטרים בלי שום בקשה ושאלה ממשפחת הנפטר.

ג) **סרט-זיהוי** ("איי-די ריסטבענד") - ידוע שלכל חולה בביה"ח, מדבקים על ידו בהידוק כעין סרט מטעם הביה"ח שעליו מופיע שם החולה ותאריך לידתו, וזה בודאי לא גרע מ"פאספארט" שהקילו בו הפוסקים, ואצ"ל דלא גרע מ"תעודת לעגיטימאציע" (קאפסו"ל) שבימיהם שהתירו על פיה בשופי, ואף עדיף הרבה ממנה, דלא שייך בזה כלל החשש של כלים דמושלי (כבימות ק"כ ע"ב ואהע"ז סי' י"ז סכ"ד), וגם בפועל לא שייך להסירו ולהעבירו לאדם אחר.

ד) **ואחרי כל אלו יש לצרף לסניף גם צד ההיתר של "נאבד זכרו"**, שצירפו הפוסקים תמיד כסניף אחרי זמן מסויים, ובזמננו אלה שקיימים כל דרכי התקשורת המשוכללים, אף אחרי זמן לא ארוך.

ועפ"י כל הנ"ל, כבר אמרתי לו על אתר, שלא אאמין בשו"א שיצא דבר זה מפי אותו גדול ופוסק מובהק ובוודאי הדברים בדויים, או שלא הציעו לו את השאלה עם העובדות והפרטים הנכונים, וכגון העובדא שקיבלו הודעה תחילה מאנשי הביה"ח על פטירתו, ושקיבלו "תעודת מות" על מיתתו, ושיש על כל חולה – נפטר "סרט זיהוי" ("איי-די ריסט בענד") עם שמו המלא וכו'.

## - ב -

המקור בגמ' ובמשו"ע לענין אמירת גוי מסל"ת שפלוני מת, ולענין כתב מגוי ועתה אפרש נא שיחתי, בנוי על דברי הטוש"ע ודברי הפוסקים והמשיבים אשר מפייהם אנו חיים בדינים חמורים אלו, ונבאר את כל אחד מצדדי ההיתר הנ"ל, שבכ"א מהם לבד יש בו כדי סמיכה להתיר וכ"ש בהצטרף כולם יחד, אך טרם כן נביא שרשי הדברים מהגמ' והפוסקים, כדלהלן:

הנה תמן (יבמות קכ"א ע"ב) במתני' תנן אפילו שמע מן הנשים אומרות מת איש פלוני דיו וכו', ר' יהודה בן בבא אומר בישראל אע"פ שהוא מתכוין, ובעובד כוכבים אם היה מתכוין אין עדותו עדות.

ובגמ' שם, ובעובד כוכבים אם היה מתכוין וכו', אמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו אלא שנתכוין להתיר אבל נתכוין להעיד עדותו עדות, היכי ידעינן, אמר רב יוסף בא לבית דין ואמר איש פלוני מת השיאו את אשתו, זהו נתכוין להתיר, מת סתם זהו נתכוין לעדות, איתמר נמי אמר ריש לקיש לא שנו אלא שנתכוין להתיר אבל נתכוין להעיד עדותו עדות, אמר ליה ר' יוחנן לא כך היה מעשה באושעיא ברבי שהתירם עם שמנים וחמשה זקנים, אמר להם לא שנו אלא שנתכוין להתיר, אבל נתכוין להעיד עדותו עדות, ולא הודו לו חכמים, אלא מתניתין דקתני ובעובד כוכבים אם היה מתכוין אין עדותו עדות היכי משכחת לה, במסיח לפי תומו, כי ההוא דהוה קאמר ואזיל, מאן איכא בי חינאי מאן איכא בי חינאי, שכיב חינאי, ואנסבה רב יוסף לדביתהו, ההוא דהוה קאמר ואזיל ווי ליה לפרשא זריזא דהוה בפומבדיתא דשכיב, ואנסבה רב יוסף ואיתימא רבא לדביתהו וכו', ע"כ.

וכן נפסקה ההלכה בשו"ע אהע"ז סי' י"ז סעי' ג': אשה שהלך בעלה למדינת הים והעידו עליו שמת אפילו עד אחד וכו', וכן עובד כוכבים או ישראל מומר לעבודת כוכבים ולכל התורה כלה, אם הוא מסיח לפי תומו נאמן.

ולהלן שם בסעי' י"א: מצאו כתוב בשטר, מת איש פלוני בן פלוני או נהרג תנשא אשתו, ואפילו אינו מקוים. ולהרמב"ם צריך שידעו שהוא כתב ישראל. הגה וכן ראוי להחמיר. ואפי' אם יודעים שהוא כתב ישראל, אם י"ל שכתב כן משום שיצא קול שמת כגון שטבע במים שאין להם סוף וכדומה, אין מתירין על הכתב שחוששין שכתב כן מפני הקול שיצא (תה"ד סימן ר"מ).

ולהלן שם בסעי' י"ד: כבר אמרנו שהעובד כוכבים שהסיח לפי תומו משיאין על פיו וכו', הגה: וי"א דכל ערכאות של עובדי כוכבים אינם נאמנים אפילו אומרים שנהרג בדין שלא על ידם (טור בשם הרא"ש). וכל זה דוקא בערכאות, אבל שאר עובדי כוכבים משיחים לפי תומם ואומרים שנדון בערכאות של עובדי כוכבים, נאמנים (פסקי מהרא"י סי' ל"ד).

## - ג -

עפ"י דברים אלו דנו הפוסקים והמשיבים, על כמה מקרים ושאלות באנשים שמתו  
ולא היו עדים כשרים ע"י הכרת פניהם, רק הודעה ע"י גויים בע"פ או בכתב

והנה עפ"י דברים אלו דנו הפוסקים והמשיבים הקדמונים והאחרונים, על כמה מקרים ושאלות שבאו לפניהם במשך הדורות, באנשים שמתו ולא היו עדים כשרים ע"י הכרת פניהם בעת מיתתם או קבורתם, אלא ששוב נתקבל הודעה על מיתתם ע"י גויים בע"פ או בכתב.

ראשית דנו על הודעת גוי בע"פ שמת פלוני, מהו בגדר מסל"ת שהוא נאמן, דהיינו אם גם באופן שמתכוין להודיע שמת, או רק באופן שהוא דרך סיפור דברים כבגמ' שם, וכגון "חבל על פלוני שמת" שכוונתו להתאונן עליו או שאומר פלוני מת פתאום ותמהון לדבר וכו'.

ובמיוחד יש פולמוס גדול בדברי הפוסקים בענין לסמוך על הודעה בכתב מרופאים או ממונים ומשמישים בביה"ח שמתו שם, או פקידי הצבא שהודיעו שמתו בהיותם בשירות הצבא, והדיונים הם הן באופן שהודיעו על מיתתם בלי שאלה מאתם (עי' שו"ע סי' י"ז סעי' ט"ו), והן ע"י שאלה ששאלו מאתם.

ועתה נבאר נא כ"א מצדדי ההיתר הנ"ל מדברי הפוסקים והמשיבים אבירי ההוראה אשר כל בית ישראל נשען עליהם בדינים חמורים אלו, וזה החילנו בעז"ה:

## צד היתר א', עדות הגוי הממונה מבית החולים

- ד -

החששות שעוררו הפוסקים בסמכות ונאמנות הגויים הממונים והמשמשים של בית החולים הנה יש פוסקים ומשיבים שעוררו חששות בסמכות ונאמנות הגויים הממונים והמשמשים של בית החולים, ובמיוחד שני פוסקים וותיקים והם בשו"ת **בית אפרים** (סי' ל"א) ובשו"ת **עטרת חכמים** (להגאון המובהק בעל ברוך טעם, סי' ח') העלו כמה חששות להחמיר שאין לסמוך על גויים ממונים כאלו, ונחזי אכן אם קיימים החששות האלו בנידוננו.

הנה בעטרת חכמים מבוארים היטב הנימוקים להחמיר, והוא בנידון אשה שקיבלה **העתק מספר המתים שלהם הנקרא "טויט בוך"** על בעלה, שהי' בעל מלחמה (חייל) ושמו שמחה קארין, **שמת בביה"ח בעיר פעסט**, וחתום על"ז הכומר והממונה על הבוך, וההויפטמאן (ראש הגדוד) קיים שההעתקה נכונה, וגם מונח על ההעתקה החותם הגדול של הקאנצלסט דשם, **והי' ע"י שאלה וכו'**, והנה אחרי שהאריך בדין הסמיכה על הערכאות העלה ה' חששות לענין הסמיכה על הכתב מספר המתים שבא מהממונים והרופא מביה"ח, והם:

ראשית מבאר באריכות [א] דאין להסופר הממונה דין ערכאות, וגם [ב] שאין לסמוך על ערכאות בהיתר א"א ואיסורא ממונא לא ילפינן, ושוב מוסיף עוד וז"ל: אבל אודות שאלתו, בלא"ה לא יש כאן שום דין ערכאות ולא דכוותי', [ג] כי נודע מפי חקירה שכך הנימוס, כשמת א' מהחולאים, הולך אחד משמי החולאים שבאותו חדר ומודיע לרופא, והוא כותב וחותם פ' מת ביום פ' מתוך חולאת פ', ושולח מכתבו לא' מהממונים, וממנו להראש, וממנו להכומר שמעליהו בספר המתים בשמו וכנוי וכל המסתעף לזה לפי הנמוסי, וכאשר ישאל אדם נותנים לו העתק ככל הנמצא כתוב, ובקלקול מה בהתחלפות השמות או בסיבה מתהפך בתחבולות, אין להאשים את אחד מהאדונים ולא את הכומר, כי לא למראה עיניהם העידו וכתבו בספריהם רק כאשר הגיע להם בכתב מהרופא הכותב מפי משרת החולאים, ולא רמיא עליהו יותר, [ד] גם הרופא אינו מצווה להסתכל בפני המת לידע כי זה הוא אשר שמו הי' כך, ואין עולה כלל בדעתו להיות כחושש וחוקר וכו', ואחרי הודיע את כבוד מעלתו כנ"ל, בעצמו ישפוט שאין בזה שם ולתא עדות ערכאות, וממילא לא נשאר רק מה שנמצא כתוב פלוני מת שדינו מבואר באה"ע סי' י"ז סעי' י"א, ועוד גרוע מכמה טעמים, [ה] וכבר ביאר להדיא ב"י בתשובותיו בסי' ז' בדיני עכו"ם מסל"ת שלדעתו

לא מיקרי כלל מסל"ת כל שהנכרי מתכוון להודיע שמת פ', ואף בהגדה שלא בב"ד, ולישנא דמסל"ת הכי דייק שאין כוונת הודעת מיתת פ', כגון חבל על פ' שמת שכוונתו להתאונן עליו או שאומר פ' מת פתאום ותמהון לדבר, שכוונתו לספר איך אירע מיתת פתאום וכו' יעו"ש, ולדעתי שאף החולקים בזה על הב"י מודה בגוונא דידן שהשומר ממונה בזה, ובעת שמודיע ממיתת א' מהחולאים הוא בכוונת עדות ממנו להרופא ולא ע"ד שיחה בעלמא [יעוין ביבמות דף קכ"א ע"ב ובא"ע סי' י"ז בב"ש ס"ק מ"ח שאינו בכלל מסל"ת], וכמו"כ מה שכותב וחותם הרופא הוא בכוונת עדות וכן כל עשי' בזה, מעתה לא נשאר לנו שיעור צידוד רק מפאת הגדת הבע"מ [חייל] יהודי אשר אמר ששאל לכמה בע"מ והגידו לו שפ' מת ונקבר וכו'.

## - ה -

מלבד מה שכמה פוסקים ומשיבים חלקו על דברי הבי"א והעט"ה, כתבו כמה פוסקים בנידונים שונים הדומים לנידוננו, שאף הם יודו בכאלו להקל והנה מלבד מה שהרבה פוסקים ומשיבים חלקו על דברי הבי"א והעט"ה, ויש שהשיבו על כ"א מטענותיהם, (ולדוגמא יעו"י בשו"ת אמרי דוד סי' י"ג שהשיב בפרטות על כל ד' הטענות של העט"ה, אחת אחת בטוטו"ד יעו"ש"ה).

מלבד כן יש כמה פוסקים שכתבו בשאלות שונות שנזדמנו לפניו, שאין בהם מקום לחשוש לחששותיו שחשש העט"ה, והעלו דאף העט"ה יודה להקל בהם, וכן הוא גם בנידוננו, שכמה מחששותיו אינם שייכים כלל לפי המציאות, דהיינו א. החשש שהחותם על ההודעה שפלוגי מת לא ראה בעצמו שהוא מת, רק שקיבל הידיעה מהרופא שהוא קיבלו מפי א' ממשמי החולאים, וע"כ אין מדקדקים די הצורך, כי באם יימצא איזה קלקול בהתחלפות השמות וכדומה, לא יוכלו להאשים אותם, כי לא למראה עיניהם העידו וכתבו בספריהם, רק כאשר הגיע להם בכתב מהרופא הכותב מפי משרת החולאים, ב. החשש שגם הרופא בעצמו אינו מצווה להסתכל בפני החולה לידע כי זה הוא אשר שמו הי' כך וכו', ג. החשש שהודעתם הוא בכוונת עדות ולא דרך סיפור והגדה בעלמא [עי' טושו"ע סי' י"ז סעי' י"ד, ושני הדיעות ברמ"א שם], ד. שאין להממונים האלו דין נאמנות של ערכאות.

## - ו -

כן הוא גם בנידוננו שכל אלו החששות אינם קיימים בזמננו ובנידוננו אנו, והנה כל אלו החששות אינם קיימים בזמננו ובנידוננו אנו, כי א. המשמשים דהיינו ה"נורסעס" רואים בעצמם את החולים, ב. הרופא הקובע את מיתתו (וחותם את ה"תעודת מות") מחוייב עפ"י חוק המדינה, לא רק לראותו מת רק גם לבדקו בבדיקה גופנית (הנשימה והדפק) ובבדיקה נוספת ע"י קארדיאוגרם מאשין (והתוצאה תהי' קו פשוט, שזה סימן מובהק שהלב אינו פועל עוד רח"ל), ג. הודעתם לקרובי המשפחה אינו לשם הגדת עדות, רק מצד חוק המדינה המחייבת כן, וממילא ד. אכן יש להם נאמנות של

ערכאות, כי לא מרעי נפשיהו, כי כהיום לפי המציאות הוא מילתא דעבידי לגלויי, ולדוגמא נציין לדברי הפוסקים שכתבו כן להדיא לענין כל החששות האלו.

## - ז -

דברי הפוסקים לענין החשש, שהרופא סומך על מה שאחרים מגידין לו דהיינו בענין החשש שהרופא סומך על מה שאחרים מגידין לו, יעויי בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"א סי' צ"ד בעדות מרופא שפלוני נתגבר חליו ביום ה' ומת, העלה להלכה דבמת על מטתו, שהנימוס הוא שהרופא הולך בעצמו לראות את המת, א"כ י"ל דחשיב כערכאות דלא מרע נפשי, ונאמן אף באופן שאינו מסל"ת (אלא ששוב מהסס מצד חשש אחר שכת' העט"ח).

וכמו"כ עיי' בשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' ס"ו (ד"ה וגם יש) שהעלה דכתב מביה"ח עדיף וז"ל: וגם יש לצרף בני"ד תעודת הערכאות, וגם לשיי הסוברים דערכאות אינם נאמנים בזה, כבר העליתי בתשו' למעדוניץ ברוסיא, דתעודת בית החולים עדיף טפי, שהממונים באים בעצמם ורואים בעיניהם וכו', ע"כ. וכן שם בסי' צ"ב (והנה בעיקר) וז"ל: ובדבר עדות הערכאות כבר הארכתי בחיבורי מהרש"ם ח"א סי' ו' וסי' קי"ח וח"ב סי' ל"ב, והעליתי להקל, וע"ע בתשו' נודע בשערים מהדו"ת סי' ל"ו וסי' ל"ז, ותשו' הרי"מ חאה"ע תק"ע סי' ד' וכו', וכ"כ בח"ז סי' ק"ה, ובדע"ת סי' ט"ו סק"מ, ובסי' ל"ב סק"ז, ובסי' ל"ט סקט"ו ע"כ.

## - ח -

דברי הפוסקים לענין החשש שהוא בדרך עדות ולא בדרך הגדה וסיפור ולענין החשש שהוא בדרך עדות ולא בדרך הגדה וסיפור, יעויי בשו"ת אמרי יושר ח"א סי' קכ"א וז"ל: לאחר העיון בכל הגב"ע והדעפּעשין [טעלעגראמס] ששלח כת"ר, נראה להתיר העגונה הנ"ל, כאשר כבר הארכתי בכמה תשובות להתיר עפ"י עדות ערכאות, ובפרט הכא ששני הדעפּעשין והמכתב הראשון הי' בלי שאלה והוי מסל"ת, ואף שהי' הט"ג והמכתב להאשה, הוי מסל"ת, ול"ד לאומר אמרו לאשת פלוני שמת בעלה דל"ה מסל"ת כמבואר בכ"ד, דשם כיון דהי' אנשים לפניו, והוא מצוה לומר לאשתו, נראה שנתכוין להעיד או להתיר, אבל הכא אינו יודע למי לכתוב רק לאשתו, וגם כך הוא חובתם להודיע לאשתו, ועושה כפי החוק המוטל עליו ויש לדונו כמסל"ת, וכבר כתבתי סברא זו בספרי שו"ת אמרי יושר ח"א סי' קי"א, ואח"כ מצאתי סברא זו בשו"ת שמן רוקח סי' כ"ז, וגם בתשו' פרשת מרדכי סי' כ"ו כתב כן, רק בסי' כ"ז שם כתב להחמיר, והדברים סתראי נינהו, ועכ"פ בצירוף היתר ערכאות שמקיל החת"ס ז"ל גם בלי מסל"ת וודאי דיש להקל וכו', ע"כ.

וכע"ז כת' גם בספרו מנחת פתים סי' י"ז סעי' ט' לענין הודעה מביה"ח של הצבא שפלוני מת ויבוא לקוברו וכו', והשיב שם על טענת העט"ח הנ"ל, וז"ל: והנה מ"ש דלא מיקרי מסל"ת, דכוונת המשמש



**להעיד וכן כולם** וכן חושש בתש"ו בית יצחק אה"ע ח"א סי' פ"ד, ולענ"ד בכל ענין שכיוון להעיד לא מהני דתו אינו מסל"ת, דהא מתכוין לשום דבר, וכיון דאין אנו יודעין לאיזה דבר מתכוין אולי כיוון להתיר אשתו וכדומה, אבל הכא אנו יודעים כוונתם, שהיא לעשות כחוק חובתם המוטל עליהם, ומשמש ביה"ח חייב להודיע לרופא שמת פלוני, והרופא לממונים, וכיון דחובתם היא להודיע האמת ולא שקר, אין זה מגרע ענין לפי תומו, ול"ד לנתכוין להעיד וכו', ע"כ.

## - ט -

דברי הפוסקים לענין החשש שאין להממונים האלו דין נאמנות של ערכאות

ולענין החשש שאין להממונים האלו דין נאמנות של ערכאות (מלבד המון הפוסקים שנעתיק להלן שחלקו בכלליות על"ז), נביא להלן באריכות דברי המהר"ם שיק (סי' מ"ב) לענין הודעה מהמשמשים בביה"ח דמהני, דהנה בערכאות יש ב' מעלות, א' חזקה דלא מרעי נפשיהו, והב' דאפשר להיגלות מיד, "וידוע דהמשמשים בבית האסורין שפיטעלער צריכים המשמשים להגיד דבר זה אם מת אחד מהם מיד, וא"כ אז יוכל הדבר להתברר מיד, ומהאי טעמא ראוי שיהיו נאמנים מצד ב' טעמים הנ"ל, א' דהם כערכאות, וגם דהיא מלתא דעבידי לגלויי", עייש"ה.

וכמו"כ כבר הזכרנו דגם בשו"ת עצי חיים סי' כ' מבואר דעדות הממונים בביה"ח עדיף מהממונים בצבא המלחמה, וז"ל בתו"ד: וא"כ מבואר דשיטת הד"ח דאפי' המתירים ע"י הערכאות, מ"מ במלחמה גם הם מודים דלא סמכין על הערכאות, לכן על עדות הערכאות במלחמה לא מלאני לבי לומר בזה דבר, כי אם על הערכאות שבספיטאל שלא במלחמה, כבר נתתי הסכמתי בצירופא דרבנן להיתרא, ועי' בתש"ו א"ז זללה"ה באב"צ סי' כ"ה, ואם כי בזה"ז רבו בעוה"ר כמה עגונות ואין לך שעה"ד יותר, ומי שדעתו רחבה ויסמוך על הערכאות לא הייתי מוחה בו, אבל אני אין בכחי להצטרף עמהם וכו', ע"כ.

## - י -

### עדות להתרת עגונות דרך ה"טעלעפאן"

והנה לכאורה יש לדון עוד על עדות הממונים בביה"ח שפלוני מת, אם יש לסמוך על"ז מכיון שהי' ע"י הטעלעפאן.

אמנם מלבד מה דלפי הרגיל, כאשר הגיעו אנשי הח"ק להוציא את המת מהביה"ח, שמעו אישית מההממונים שפב"פ שמת מונח בחדר פלוני, וכן בעת שקיבלו מהם "תעודת המות", אמנם מלבד כן כבר ביררנו במקו"א (לענין שאלת העגונות שמתו בעליהן בפצצת "בניני התאומים") והבאנו דברי הפוסקים

**הוותיקים האחרונים דשפיר יש לסמוך גם ע"י עדותם דרך הטעלעפאן, וסומכים בזה על פסקו של**  
**השבו"י הידוע בח"א סי' ק' שהו"ד בבאה"ט סק"ל ופ"ת סק"נ, והפוסקים דעימ"י, המקילים עפ"י טב"ע**  
**דקלא, [נפשוט דגם בנד"ד אף שלא הכירו אישית את הממונה מביה"ח שקרא ע"י הטעלעפאן ואת קולו,**  
**אך הרי לנידונו אין נפק"מ לדעת בפרטות שם הממונה משם, אלא די לנו בזה שהוא א' מהממונים משם,**  
**וע"כ מכיון שהי' ברור עפ"י המספר שממנה צלצלו שהוא א' מהממונים שם, נכלל בדברי הפוסקים**  
**שהקילו בזה וז"ב].** (וכן הובאו המון פוסקים המקילים כהשבו"י בזה באוצה"פ סעי' י' ס"ק פ' או"ק ב' כהכנס"י,  
 הב"ש, ברכת רצה, שאילת דוד, בית יצחק, אחיעזר, מהר"ש ענגיל, ערוך השלחן ועוד) :

וראשית יש לציין על אחד מגדולי הפוסקים ואבירי ההוראה, שכבר דיבר מזה בקצרה בזמנו, (ולפלא שלא  
 הובאו דבריו בשום אחד מספרי המלקטים בענין זה, וכן לא הובא באוצה"פ בדברם מענין הסמיכה על הטעלעפאן בהיתר  
 עגונות, עיי"ש בסעי' י' ס"ק ע"ט או"ק ג', ובהשמטות שם בשם שו"ת תועפות ראם סוסי' מ"ה שכי' דאפי' החולקים על  
 השבו"י הנ"ל יודו בזה, דהמדבר אומר אני פלוני מודיע שפלוני מת) וכנראה רוח הקודש הופיע בבית מדרשו  
 שהתבטא על ענין זה של טעלעפאן שהי' המצאה חדשה בזמנו בלשון "ולדעתי זה מקצוע גדול  
 בהיתר עגונה", והוא הגאון הגדול בעל שו"ת בית יצחק הגאון האדיר ר' יצחק שמעלקיש, באהע"ז  
 ח"ב סוסי' י"ג בהג"ה, וז"ל:

הג"ה בענין אם יכולה האשה לעשות שליח לקבלה אם בעלה מסוכן בעיר אחרת, ע"י מכוונת  
 טעלעפאן הנעשה לקשר שני מקומות רחוקים זה מזה אפילו כמה מאות פרסאות,  
 נלע"ד להתיר במקום שיש חשש שתפול לפני יבם קטן, חדא שיכול השליח להכיר קולה של האשה  
 המדברת אליו, וכבר כתבתי (לעיל בח"ר סי' ע"ב אות ב"ג וסי' פ"ה אות א') דטביעת עינא דקלא  
 מהני לענין היתר עגונה וה"ה לענין שליחות הסופר והשליח לקבלה, אמנם אף אם זה לא הוי  
 שמיעת קול ממש דלא ניכר טביעת עינא דקלא, מ"מ לשליח לקבלה מהני באופן שיעמדו שני עדים בעת  
 שהאשה מדברת לתוך המכונה וגם יעמדו שני עדים אצל השליח למען ישמעו כי הוא נעשה שליח, ועי'  
 בספרי ליו"ד ח"ב הגהות ומפתחות לסי' ל"א כמה דינים בזה, ולדעתי זה מקצוע גדול בהיתר  
 עגונות, עכ"ל.

ומעניין לציין על ה"הגה" שהוסיף שוב בהגהות ומפתחות לסי' הנ"ל שרואים שכיוון בכח תורתו ובחכמתו  
 להמצאה שהמציאו עשרות בשנים לאחר מכן, והוא האפשרות לראות פני המדבר, וז"ל שם: הג"ה ואם  
 יצא אל הפועל מכוונת טעלעפאט או טעלעטאסקאפ אשר יוכל לראות גם צורת המדבר עפ"י  
 פאטאגראפיע, אז יהי' ביותר נקל להתיר עשיית שליח לקבלה ע"י המכונה הנ"ל, עכ"ל.

ויעויי' עוד בשו"ת תועפות ראם (להג"ר רפאל אנקאוה מגדולי רבני איזמיר) ח"ב סוסי' מ"ה שכת' שהוא  
 מילתא דפשיטא לדעתו ד"עפ"י הטלפון בוודאי מתירים את האשה", ועיי"ש בסוף התשו' שכת' לדבר  
 פשוט דאף הפוסקים החולקים על השבו"י הנ"ל המובאים בפ"ת סק"נ, יודו בזה דהם לא נחלקו אלא

באותו נדון שלא ידעו, אלא מקולו הנשמע דנו בדעתם שהוא פלוני, לא כן בנד"ד שזה המדבר מהאלטילפון מכריז ואומר פלוני מת בבירור, ונוסף לתוספת טובא גם טביעות עינא דקלא בודאי כו"ע יודו דאזלינן בתר עדות זה המדבר, דהוי ממש כמסור בפנינו עכ"ל.

## - יא -

### עוד פוסקים אחרונים וותיקים שהקילו לענין הטעלעפאן

וכן נוטה בשו"ת מהרש"ג סי' ז' אות ד' וז"ל: יש להסתפק בהא דמבואר באהע"ז סימן ק"כ שאין כותבין גט אלא בשמע מפי הבעל שיאמר כתבו גט לאשתי, אם שומע קולו על ידי טעלעפאן וראדיא אם מותר לכתוב גט וכן בסימן י"ז בשמע קול שפלוני מת משיאין את אשתו אם שמע על ידי טעלעפאן וראדיא מה דינו. וענין זה שכתבתי הוא נצרך יותר, והנה אם כי נראה להקל בזה מאחר שלענין גט מבואר בהדיא בש"ס גיטין דף ס"ו דמי שהיה מושלך בבור ואמר כתבו גט לאשתי דכותבין ונותנין, ומשמע להדיא בש"ס דאפילו אינו רואה אותו וכו' וא"כ על כרחך דמיירי אפילו אינו רואה אותו, וכן בסוף יבמות בשומע בת קול שפלוני מת משיאין את אשתו, וא"כ ה"נ לא גרע קול ראדיא או טעלעפאן מקול סתם, רק שבגט היה צריך שיאמר הקול וכו', מ"מ חלילה איני אומר למעשה רק הנני מעורר על דבר זה ועדיין צריך להתיישב בדבר [עוד מזה בח"ב סימן ר"ן עיי"ש], ע"כ.

וכן העלה להיתר בזה בשו"ת שערי דעה (לעמבערג שנת תרל"ח) מהדו"ק סי' קצ"ד וז"ל השאלה: יורנו מוריננו בהאי מלתא חדתא והמצאה חדשה, אשר פשטה בזמן קצר במקום הטעלעגראף ע"י כלי הדיבור הנקרא טעלעפון, ואשר כבר הכינו אותה מעיר לעיר במדינת אשכנז, שהאחד מדבר במקום אחד בחלל הטעלעפאן, והשני העומד למרחוק אצל פי הטעלפאן, השני שומע קול המדבר מרחוק מלה במלה עד שמכיר את קול המדבר ממש וכו'. וע"ז השיב ובסו"ד כת' וז"ל: ואמנם לענין שליחת הגט וקבלת עדות ששאל כ"ת, ודאי יש לדון בזה הרבה ואנכי לא אוכל להחליט בזה, יען כי הכלי הנ"ל עוד לא נתפשטה במחוז זה, ועוד יבצר מאתי לעמוד על תכונתו בכמה פרטים המסתעפים להענין הזה אשר המה כהררים התלויים בשערה, ומוכרחים אנו להניח קצת מקום להבאים אחרינו, וכהבטחה לא תשכח מפי זרעו, אפס כי אם אמת נכון הדבר כמ"ש כ"ת שזה העומד במקום רחוק יכול להכיר בטב"ע של זה המדבר, הנה בכה"ג טב"ע דקלא ודאי מלתא היא אף לענין איסור א"א וכמפורש בגיטין (דף כ"ג) ובחולין (צ"ו) וכו', ועכ"פ אם יהי' באפשרי לתקן הדבר באופן שלא יהי' מגרעת מצד ב"ד ועדים, ודאי יש לסמוך על טב"ע דקלא וכו', ע"כ.

וכן מצאתי, מציאה דאתי לידי משמע בשו"ת עצי חיים (סי' ח' ד"ה אמנם) דמבואר מתוך דבריו שאף לא עלה על דעתו להסס כלל מלסמוך בעדות בעגונות על ההגדה דרך הטעלעפאן, וז"ל שם: אמנם נפלאתי מאוד על מעכת"ה מדוע לא זכר במכתבו הארוך בפלפול וצדדים להיתרא, העיקר מה שמבואר בהגב"ע

שיש כאן שני עדים שר' יהושע יאקאבאוויטש מת, האחד מה ששמע ע"י הטעלעפאן בפעם ראשונה, וגם מה ששמע אח"כ מאת האיש קאפלער אינגבער, וכבר איפסקא הלכתא בסעי' נ' בהמחבר והרמ"א שם דבב' עדים לא בעינן שיאמרו קברנוהו וכו', ע"כ. [וגם בזה קצת פלא שלא הביאו ולא הזכירו באוצה"פ שם לענין היתר עגונות ע"י טעלעפאן, דברי המהרש"ג והעצ"ח האלו].

וכן נוטים להיתר בזה בשו"ת אהלי אהרן ח"ב סי' ס"ד אות ט' בתשובה ממחותנו הגאון רבי חיים ברלין (בעמח"ס נשמת חיים, בן הגאון הנצי"ב) שMIקל לענין התרת עגונות ע"י עדות שנקלט בגראמאפאון (טעיף רעקארדער), ולכאורה ה"ה וכ"ש בטעלעפאן. וכן בשו"ת דופקי תשובה (להג"ר אברהם פרענקל אבד"ק סערעדנא באונגארן) קונט' חקר הלכות בסוה"ס סי' י"ג. ובתשוב' מהגר"ש ווידער אבד"ק נירעדהאז בקובץ ירושת פליטה סי' ו' לענין מינוי שליחות לגט, וז"ל: בדרכנו זה נלך גם לענין השאלות לענין קול ע"י טעלעפון וכו', ועכ"ז בחמור מזה לענין תקנת עגונות, ורוצה לעשות במקום שהוא שליח ולעשות וליתן גט לאשתו, אם יאמר בפה מלא הנני פב"פ ממנה לשליח את פב"פ הסופר לכתיבת גט לאשתי פב"פ וכו' ויש מפקפקים מחמת המשנה דצריכים השלוחים לשמוע קולו של המשלח עיין בזה בשו"ת ב"א ק"ו, וזה רק כדי שיהי' להשלוחים לב בטוח שרוצה ליתן הגט ויעשו לשמו ולשמה, נוכל לצרף הטעלעפאן הוספה לגב"ע, ע"כ. וכן MIקל בזה לענין גיטין בערוך השלחן ה' גיטין סי' ק"מ סי"ח עייש"ה.

ועי' עוד בדברי הגאון בעל שו"ת משיב שלום (הג"ר שלום יוסף הלוי פייגנבוים) בקובץ הבאר חלק שני סי' פ"ו אות ה' שדן בזה באריכות, וגם הוא MIקל בפשיטות באופן שמכיר את המדבר, וכשאינו מכירו נשאר בספק יעוייש"ה (ועי' גם בשו"ת חלקת השדה להגאון אבד"ק באניאהד בעל פרי השדה בסוה"ס בחלק הנק' צמח השדה סי' קפ"ב אות ב' אודות הסמיכה על ה"טעלעגראף" בהתרת עגונה, אך כנראה שם כוונתו על טעלעגראם בכתב, יעוייש"ה).

## - יב -

אין להחמיר ולדון לענין זה את חולי הקאראנא – קאווייד השורר בעת, כדן דבר ומניפה והנה טרם שנבוא ל"צד ההיתר הב", נדון נא פורתא במה שעוררני חכ"א דאולי יש לחוש להחמיר יותר בנד"ד בעת ששוררת החולי המהלכת הקאראנא<sup>א</sup> שיהא נידון בגדר של מגיפה- דָּבָר, והרי בְּדָבָר מצינו שיש שני דיעות בגמ' (יבמות קי"ד ע"ב) ובשו"ע לגבי אשה שבאה בשעה שהי' דָּבָר בעולם ואמרה מת בעלי, אם נאמנת, וטעם המחלוקת בגמ' הוא אם אומרת בדדמי כמו במלחמה, או דאמרינן דאינו כמלחמה, דסמכי אדאמרי אינשי שב שנין הוה מותנא ואינש בלא שני לא אזיל<sup>א</sup>, וכן בשו"ע אהע"ז סי' י"ז סעי' נ"ה

<sup>א</sup> והנה איידי דהזכרנו דברי הגמ' האלו, רואני כאן לנכון להבהיר קצת ענין שרבים נבוכו בו בימים הטרופים האלו לא תקפ"ץ, הקשור לדברי הגמ' הנזכרים, והוא דהרמ"א בשו"ע יו"ד קט"ז ס"ה כת' וז"ל: עוד כתבו שיש לברוח מן העיר כשדבר בעיר, ויש לצאת מן העיר בתחילת הדבר ולא בסופו, וכל אלו הדברים הם משום סכנה, ושומר נפשו ירחק מהם, ואסור לסמוך אנס או לסכן נפשו בכל כיוצא בזה. וכתב שם בפתחי תשובה סק"ח על"ז וז"ל: לברוח מן העיר. עיין בתשובת

הרשב"ש סימן קצ"ה שהקשה מה תועיל הניסה בימי דבר רחמנא ליצלן ממקום למקום, אם נכתב בראש השנה למיתה מה מועיל הניסה, ואם נכתב לחיים לא תזיקנו העמידה, ומתוך על זה באריכות, ע"כ.

והנה בשו"ת מהרי"ל סי' נ' כתב גם הוא לבאר ולתרוץ קושיא זו בטו"ט ובקצרה, ואחרי הביאו דברי השואל שרצה לומר דיש איסור לברוח ממגיפה מטעם זה, כת' דמדברי הגמ' האלו ד"שב שנין הוי מותנא וכו' המובאים גם בסנהדרין כ"ט ע"א משמע קצת כדברי השואל דאין לברוח מטעם זה, אמנם שוב כת' לבאר דזה ליתא, ובדבריו מתורץ בפשטות גם תמיהת הרשב"ש, וז"ל שם: מה דכתב מר דנראה שהוא איסורא לברוח כו', פרק זה בורר אמרינן שב שני הוה מותנא, ואיניש בלא זימנ' לא שכיב, משמע קצת דאין לברוח, אמנם נראה דאינו אלא משל בעלמא דאמרי אינשי, דפרק קמא דחגיגה אמרינן דיש נספה בלא משפט וכו', כל שכן כהאי גוונא דאיתיהיב ליה רשותא, ודרשינן מלא תצאו וגו' כיון שניתן רשות למשחית כו', ומהאי טעמא רגילין לברוח. וכן מוכח בספר חסידים שיסד הרוקח דטוב לברוח.

וטעמא רבה איכא, דזימנין נגזר על עיר אחת או מדינה אחת, וזכר לדבר כתיב היוצא מן העיר והיתה לו נפשו לשלל וכו', וה"ה לשאר מיני פורעניות המתרגשות וגם משום ביעתותא, דמהאי טעמא נמצא בתשובה שאין צריך להתאבל בעידן ריתחא, וכן נוהגים בארץ לומברדי"א, ואמרינן נמי אל יעמוד אדם במקום סכנה כו', ואמרינן נמי ג' דברים מזכירין עונותיו על אדם קיר נטוי, מכל הני מורה דאין טוב לעמוד במקום סכנה כו', וכן ראיתי גדולים שהלכו למקום אחר, והא דאמרינן פרק הכונס כנוס רגלך וילף מקראי טובא, שמעתי מפי מה"ר שלום שי' דלאחר שהתחיל ונתחזק ואיתיהיב ליה רשותא למסגי להדיא יש לכנוס רגליו, ואמרינן נמי כל הדרכים בחזקת סכנה, אבל מתחלה טוב הוא לברוח, ובמסכ' תענית אמרינן איכא מותא בי חוזאי גזרינן תעניתא, אף על גב דמרחקי' טובא, דשכיחא שיירתא, ואיתא נמי התם אמר ליה לשמואל איכא מותא בחזירי גזרינ' תענית' דדמייא מעייהו לבני אינשי, וכל זה מורה אהא דאמרינן אינו מבחין כו', על כן נראה דאין כאן שום איסור, עכ"ד מהרי"ל. (והמהרש"ל ביש"ש ב"ק פ"ו סי' כ"ו הביא דבריו אלו בלשון: "מצאתי כתוב בשם הגדולים בעלי הוראה", עיי"ש).

וכעיי"ז כת' הגרעק"א בהגהותיו שם בשו"ע, וז"ל: בספר רבינו בחיי (פ' קרח) כתב בפסוק במדבר הבדלו מתוך העדה, וז"ל, ומה שהצריך לומר הבדלו והקב"ה יש בידו להמית ולהחיות, ולא היה צריך הבדל אצלו, שהרי יכול הוא להמית את הרבים ולהחיות אחד בתוכם, וכמו שאמרו ז"ל [רמב"ן שם יז, ין שנים ושלושה מתכסים בטלית אחת, השנים מתים והאמצעי ניצל, וכענין שכתוב יפול מצדך אלף]. אלא כדי שלא ידבק בהם האויר הרע שבמכת הדבר, כענין האמור באשתו של לוט ותבט אשתו מאחרי או מטעם שאמרו ז"ל [בבא קמא ס, א] כשהמידת הדין מתוחה אינו מבחין בין צדיק לרשע וכו', עכ"ל, ע"כ דברי הגרעק"א.

ולהשלמת הענין נעתיק עוד גרגיר א' נחוץ הנוגע כעת למעשה, והוא חיזוק לרבים שכבר נחלו בהמחלה וכבר נתרפאו ממנה, והוא מ"ש בדרכ"ת ביו"ד סי' קט"ז ס"ק צ"ב בשם הכנה"ג בהגהות ב"י אות ל"ד שכתב בשם מהרש"ל [ב"ק פ' הכונס סי' כ"ו] והמהרי"ל [סי' נ'] דמי שהוא בעיר שיש שם דבר ר"ל, ונחלה פעם אחת באותו המחלה ונתרפא, אין צריך לברוח שוב ע"כ.

ולא אמנע מלהוסיף שעינתי בפנים דברי המהרש"ל ביש"ש שם וראיתי שלא העתיקו הכנה"ג ואחריו הדרכ"ת לשונו בשלימות, כי ז"ל שם: הילכך נראה, אם בא דבר לעיר מחויב לברוח, אם יש סיפוק בידו, אם לא מי שהוציא כבר דבר ונתרפא, שאומרים העולם שאין חשש לו, ע"כ ודו"ק. אך שוב מצאתי שא' מהפוסקים המובהקים סמך להלכה על כלל כעיי"ז לענין חולי הטיפוס, והוא בשו"ת חבצלת השרון סי' נ"ג בעד שהעיד שפלוני מת ממחלת הטיפוס, כתב סניף להיתר אף לדעת המחמירים כשהחזיק העד הדבר בעולם, דידוע מפי הרופאים דמי שחלה כבר בחולי הטיפוס אין לו לפחד שתתדבק בו מחלה זו עד זמן מרובה, וכבר כתב הב"ח דהיכא דאין העד בסכנה לא אמר בדדמי, וה"נ בג"ד שהעד כבר חלה מקודם בחולי הנ"ל ונתרפא, א"כ לא היה בסכנה ולא אמר בדדמי, ע"כ.

(ובענין מה שידוע שכעת נאחזו בסבך הספיקות בזה אף הרופאים היותר מומחים ומגששים באפילה בפרט זה אם יתכן שתחזור המחלה פעם שניה אחר שנתרפאו ממנה, זה אומר בכה וזה אומר בכה, ונתקיים בהם "כי גוי אוכל עצות המה ואין בהם תבונה" [פסוק "התש"פ" שבמנין פסוקי התורה], אמרתי לציין כאן על חזות קשה שראיתי הלום בס' רפואה וחיים [להגאון מהר"ח פאלאגין] פ"ה אות ג"ן דף כ' ע"ב שהביא דברי המהרי"ל הנ"ל דמי שנחלה ונתרפא אי"צ לברוח שוב, וכת' עליו וז"ל: והרב ז"ל דיבר לפי מקומו, דבעוה"ר במקומינו מצוי אחר שהוכה פעם אחת ונתרפא, חוזר עליו חולי זה בכמה שנים, ואפילו בשנה אחת פעמיים ויש שנסתכנו, ה' יצילנו ע"כ. אמנם אנן בדידן נאמנים עלינו דברי אדוננו אבי המנהגים מרנא ורבנא המהרי"ל, ומכיון שאנן נגזרים בחר המנהגים שקבע והנהיג ונזהרים בהם טובא, יתן השי"ת שיהא "נוהג" בנו גם דבריו אלו, אמנן וכן יהי רצון).

יש בזה שני דיעות, דעת המחבר דנאמנת ודעת הי"א דאינה נאמנת (דעת הטור ורבינו ירוחם), מעתה אולי יש לחשוש גם שלא להאמין לעד א' בדָּבָר, ובפרט גוי במסל"ת.

והשבנו על"ז דזה ליתא מג' טעמים:

**ראשית**, כתבו כמה פוסקים מובהקים דלא מקרי דבר לענין זה, כ"א באופן ההגדרה המבוארת בגמ' וטושו"ע לענין גזירת תענית, והם הגאון הפוסק המובהק **רבי מאיר אריק בתשובתו שבס' מראה יחזקאל** (גלינא) סי' י"ב שכת' להדיא **דאף להמחמירין בדָּבָר, עכ"פ צריך להיות כפי המבואר בש"ס לענין תענית כנ"ל**, וכ"כ באריכות בשו"ת **עולת יצחק** סי' קצ"ג לענין נידון דומה לנידונו, שהועד על א' שמת במקום פלוני בביה"ח במחלת החולירע, שהיתה אז מחלה מהלכת, יעויש"ה.

והנה **לפי ההגדרה הזאת לא הי' כאן ב"ה בגדר דָּבָר**, כי במתני' תענית י"ט ע"א תנן איזהו דבר, עיר המוציאה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה ג' מתים בג' ימים זה אחר זה הרי זה דבר, פחות מכאן אין זה דבר, וכן נפסק בטושו"ע או"ח סי' תקע"ו ס"ב: איזהו דבר, עיר שיש בה ת"ק רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר, יצאו ביום א' או בד' ימים אין זה דבר, **היו בה אלף ויצאו ממנו ששה מתים** בג' ימים זה אחר זה הרי זה דבר, יצאו ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר, **וכן לפי חשבון זה**, ואין הנשים והקטנים וזקנים ששבתו ממלאכה בכלל מניין אנשי המדינה לענין זה. ומעתה **הרי פשוט דלפי ריבוי האוכלסין במקומינו ומספר הנעדרים, אין זה בגדר דבר**<sup>2</sup>.

### - יג -

הרבה פוסקים קדמונים ואחרונים הקילו דלא דמי בזה דין הגדת עד אחד לדין הגדת האשה

**שנית, הקילו הרבה פוסקים קדמונים ואחרונים דלא דמי בזה דין הגדת עד אחד לדין הגדת האשה**, דהן אמת **שבתשו' הר"ן** סי' ג' שפסק כהדיעה שהאשה עצמה אינה נאמנת בדבר, פסק כן גם לענין עד אחד בדבר, והביא כן **מהרי"ף והרמב"ם**, והו"ד **ביש"ש** פט"ו דיבמות סי' ב', וכ"פ בשו"ת **מהרשד"ם** סי' רל"ט, ובשו"ת **פני יהושע** ח"א סי' י"ג, ובשו"ת **בית אפרים** סי' ל"ז, ובשו"ת **ד"ח ח"ב** סי' צ"ח.

אך לעומ"ז הקילו בזה בשו"ת **משאת בנימין** סי' צ"ח (עיי"ש שכת' דגירסא מוטעת נזדמנה לו להר"ן ברמב"ם, ואגירסא זו סמך ופסק לחומרא, אבל בספרי הרמב"ם שלפנינו כתוב נאמנת, וגירסא זו שבפנינו נכונה היא לפי הטעם שכ' הרמב"ם שם, ועל גירסא זו סמך הב"י וכו'), ואילו ידע הר"ן הגירסא האמיתית אפשר שהי' סומך על הרמב"ם לקולא בין באשה עצמה בין בע"א, ולפיכך אין ראיה כלל

<sup>2</sup> וזאת מלבד מה שמצינו שדנו הפוסקים לענין כמה חולאים מהלכים שהרבה אנשים מתו מהם, אך רבים גם נתרפאו ממנה כבנדר"ד, אי הוו בכלל דבר, ונציין בקצרה לאיזה מהם לדוגמא, בשו"ת דבר משה תאומים מהדו"ת סי' ל"ג בנידון ע"א שהעיד על פכ"פ שמת בהחולירע שהי' שם, כת' שאינו בכלל דבר שיהי' בו חשש בדדמי כמו במלחמה, וכן בשו"ת אבני צדק (דעעש) סוסי' מ"ה נסתפק בחולירע אי הוי בכלל דבר, דאף שהיתה אז חולי מהלכת מ"מ הרבה נתרפאו מזה, ובסי' מ"ו שם הביא מהחתן סופר שכת' דהך חולי לא דמי לדָּבָר, (אמנם יעוי' בשו"ת מרן הק' בד"ח ח"ב סי' צ"ב בתשובתו לבעל אבנ"צ הנ"ל שכת' דהוא מתפלל עליו מאוד על שרצה לומר דחולירע לא נקרא דבר עייש"ה).

**מדברי הר"ן**, [וכ"כ גם בשו"ת דרכי נועם שצויין עליו להלן, ד"הדעת מכרעת דגירסא משובשת נזדמנה לו להר"ן ברמב"ם]], ושפיר מצינו לחלק בין אשה עצמה לע"א וכו' ואפי' את"ל דאין לחלק בין אשה עצמה לע"א, מ"מ כל היכא דאיכא פלוגתא דרבוותא יש להקל בעיגון אשה. והו"ד המ"ב בשו"ת שמן המשחה ס"י ק"ו, והסכים לדבריו להקל בע"א בדבר בלי קברתיו.

וכן פסקו בשו"ת **ריב"ש** ס"י שע"ה, והו"ד בשו"ת **דרכי נועם** ס"י נ"ז, וכן הביא שם בשם **הריא"ז** (עיי"ש שכי' טעמא רבה ומסתברא לחלק בין האשה לע"א), וכן פסק בסדר **אליהו רבה** ס"י ח' (להג"ר אליהו אלפאנדרי – קושטא שנת תע"ט) **והעלה באריכות דיש להתיר גם מטעם ס"ס עייש"ה**, וגם נסתייע מדברי המ"ב והדרכי נועם הנ"ל, **וגם הוא כת' על דברי הר"ן כנ"ל שנזדמן לו נוסחא משובשת בדברי הרמב"ם, וכן הקיל מטעם ס"ס בשו"ת כרם שלמה** ס"י י"א, וכן בספר הנודע והמפורסם בדינים אלו **מראות הצובאות** ס"ק קפ"ט (אף שלא רצה להקל מכח ס"ס הנ"ל, דס"ס לא מהני נגד חזקה דא"א, וכמו שהעלה הט"ז ביו"ד סו"ס ק"י וכו'), מ"מ **העלה להלכה להקל בזה ולסמוך על הרמב"ם ושו"ע שפסקו דדבר אינו כמלחמה עכ"פ בע"א**, כיון שדעת כמה פוסקים דע"א במלחמה נאמן אפי' לכתחלה, ולרמב"ם ושו"ע גופיה נמי אינה אסורה אלא לכתחילה, וא"כ גבי "דבר" הסומך על הרמב"ם ושו"ע אין מזניחין אותו וכו', וגם הוא סיים ד"**אילו הוי ידע הר"ן גופי' הנוסחא הכתובה בספרי הרמב"ם שלפנינו שפוסק להקל, גם הוא לא הי' מחמיר בזה**", ע"כ.

וכן הקילו בזה למעשה עוד כמה פוסקים ומשיבים וותיקים, והם, שו"ת **ברכת יוסף** ס"י ל"ג, שו"ת **בית אברהם** (להגר"א אבלי) ס"י כ"ו (עיי"ש שלעומת דברי המראות הצובאות הנ"ל שלא רצה לסמוך על הס"ס, הביא נגד זה **דברי הרבה פוסקים הסוברים דס"ס מהני גם במקום חזקה עייש"ה**), שו"ת **חבצלת השרון** ס"י מ"ט, שו"ת **משיב כהלכה** ס"י ה'.

#### - יד -

עוד הקילו כמה פוסקים מובהקים דאין להחמיר בַּדְּבָר, רק באופן שרבים ברחו מאותו מקום מפחד החולי והשלישית, כתבו כמה פוסקים מובהקים דאין להחמיר בַּדְּבָר, רק באופן שרבים ברחו מאותו מקום מפחד החולי, כי כן מצדד בשו"ת **כנסת יחזקאל** ס"י מ"ה, עיי"ש שהביא רא"י לזה מדברי התוס' ריש פ' האשה שלום (ד"ה זימנין) דטעמא דמלחמה הוא משום שיראה לעמוד שם, אבל היכא שעומדת שם עד שימות לא אמרה בדדמי, וכ"כ הרבה פוסקים, ולפי"ז מה שאמרו בגמ' **דדבר כמלחמה, היינו מגיפה ודבר גדול שרבים נמלטים על נפשם ובורחים לשדות וכרמים, אבל חולי העיפוש אשר לפי הנשמע שכיחא באותו מקום ואין אחד בורח מן העיר, לא שייך בדדמי וכו'**, אלא שסיים דמטעם זה אין בנו כח להתיר, וכפי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה וכו', אמנם בשו"ת **דבר משה** (להגר"מ תאומים) מהדו"ת ס"י ל"ג הביא דבריו לצד היתר בנידון שלו בע"א שהעיד על פלוני שמת בחולירע ולא הזכיר קברתיו, והעלה להלכה בנידון שלו דהעדות היתה שמת בהחולירע שהי' שם, ג"כ אינו בכלל דבר שיהי' בו חשש בדדמי כמו

במלחמה, וכן בשו"ת **משיב דבר** ח"ד סי' כ"ה העלה להתיר מטעם זה בנידונו, שלא ברחו יושבי העיר בעת החולי, וכולם ראו מה שעלה עם החולים, דמהיכי תיתי לומר בדדמי עיישי"ה.

והרביעית, מצינו לכמה פוסקים ומשיבים מובהקים **שהקילו כבנד"ד שיש כתב מבית החולים שפלוגי מת שם מן הדבר**, כי כ"כ להתיר בשו"ת **באר משה** (להגר"מ דאנושעווסקי אבד"ק סלאבודקא – ווילנא תרס"ה) עפ"י מכתב מע"א שפלוגי מת בביה"ח בדבר בלי קברתיו, דשם בודאי נכתבו המתים, ומשם מוליכים לקבורה, ואין מקום לחשש בדדמי, וכ"כ כקדו"ז הגה"ק **מדזשיקוב בשו"ת אמרי נועם** ח"ב סי' כ"ו (ד"ה אך שאלתינו) בנידון כזה, **דבוודאי אותם הממונים בהשפיטאל ומשמשי החולים אין כותבים בהפנקס עד שניסו אותו וידוע להם בבירור שמת, ול"ש בדדמי רק בהגדת איש אחר שיוכל לומר שראה אותו בהעברה בעלמא ונדמה לו שמת, אבל לא על הממונים האלה וכו', ע"כ.**

וכן נוטה להלכה מרן הק' בשו"ת **דברי חיים** ח"א סי' ל"ג בנידון **שבא כתב מהצבא שפלוגי מת בביה"ח בדבר ולא הוזכר קברתיו**, וכת' **דיש סברא לומר דגם להמחמירים בדבר**, מ"מ בנ"ד דידוע מנהגם אז דתיכף כשמת נקבר בלי שהיה בזהירות גדולה, א"כ בכתבם שמת, כוונתם שנקבר וכו', והגם דידעינן שאין כח בסברת הכרס להתיר, **מ"מ כיון שבלא"ה הרבה מקילים בזה, יש לסמוך על סברא כזו, אך עכ"ז לא החלטתי להתיר ע"ז לחוד וכו', ע"כ.**

## צד היתר ב', תעודת מות ("טויט שיין" – "דעטה סערטיפיקאט")

- טו -

הנקודות שעליהם נסובה מחלוקת הפוסקים בענין עדות גוי וערכאות

הנה עיקר מחלוקת הפוסקים שהזכרנו לעיל לענין עדות גוי וערכאות, נסובה על הנקודות דלהלן [ועוד שאר פרטים שאינם נוגעים לנד"ד], והם: (א) אם עדות ערכאות יש לה נאמנות באופן דלא שייכי בה, דיש פוסקים הסוברים דעדיפי מסתם גויים ונאמנים אפי' באופן שאינם מסל"ת, ויש פוסקים הסוברים דנאמנים רק במסל"ת, ונכלל בזה (ב) האם נאמנים כשמכוונים להתיר, וגם (ג) אם נאמנים כשהשיבו ע"י שאלה מאתם, ושוב נחלקו (ד) מהו בגדר ערכאות, ועפ"י דנו בנידונים שונים שבאו לפניהם האם נחשבים להלכה כערכאות דלא מרעי נפשיהו, וגם (ה) נכלל בכל האמור, האם יש להתיר עפ"י תעודת מות (טויט שיין) בב' אופנים כששלחו עפ"י בקשה וכששלחו מעצמם.

- טז -

קבוצת הפוסקים והמשיבים שמחמירים בזה

והנה נודע דראשי "המחמירים" בזה **מקבוצת הפוסקים הסוברים כן**, הם הגאונים המובהקים **הגר"מ באנעט בשו"ת פרשת מרדכי** (סי' כ"ז)<sup>1</sup> **הגאון בעל שאגת ארי' וקול שחל** (לבן בנו של הב"ח, סי' כ'),

<sup>1</sup> ועי' בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"א סי' ע"א ובשו"ת אמרי יושר ח"ב סי' י"ז אות ח' דיש כעין סתירה לדבריו אלו מדברי עצמו בסי' כ"ו, ששם התיר בכגון נד"ד ממש בכתב מביה"ח.



הגאון בעל שו"ת בית אפרים סי' ל"א, וכן ידוע בזה דעתו של הגאון בעל ברוך טעם בשו"ת עטרת חכמים (סי' ח') להחמיר (עיי' להלן שהעתקנו בקצרה חמשת עיקרי הטענות והחששות שהעלה הגאון על היתר זה).

ואחריהם החמירו כמה פוסקים ומשיבים מגדולי האחרונים כשיטתם, וביניהם מרן בעל דברי חיים מצאנז בכמה תשובות (ח"ב סי' נ"ה, ס', וצ"ח ועוד) שהחמיר כדעת חותנו העט"ח<sup>ד</sup>, שו"ת בית שלמה (סי' מ"ז ונ"א, ועיי' בסו"ד בסי' מ"ז שכת' דאף שאינו מהאוסרין אינו מהמתירין עייש"ה), שו"ת עמק שאלה (סי' ל"ב), שו"ת אמרי אש (סי' כ"ה), שו"ת הרי"מ (סי' ד'), שו"ת תורת חסד (לובלין, סי' מ'), שו"ת אמרי דוד (הורוויץ סי' מ"ו), שו"ת ברכת רצה (סוסי' ב') ועוד.

### - יז -

אך כנודע רבו הפוסקים המובהקים המקילים בזה אף שלא במסל"ת ואף ע"י שאלה

אמנם מלבד מה דרבו הפוסקים המובהקים המקילים אף שלא במסל"ת, וראש המקילים הוא המהרי"ק<sup>ה</sup> (שורש קכ"א)<sup>ו</sup> שסמך עליו להלכה הטו"ז יו"ד סי' שט"ז סק"ד, וכדעתו פסקו בשו"ת כנסת יחזקאל<sup>ז</sup> (סי' נ"ב דף ע"ב ד"ה ועפ"ז), והגאון מהר"ש כ"ץ בתשובתו שבסי' שאגת אריה וקול שחל הנ"ל סי' י"ט, דיש לסמוך על כתב השופט אפי' אינו מסל"ת, כמו בשטרי ערכאות, שו"ת בגדי כהונה סי' י' אף ע"י שאלה ולא מטעם מסל"ת.

וכן פסקו אחריהם אב ובנו שראו את החידוש, ה"ה מרנא ורבנא בשו"ת חתם סופר סי' מ"ג ומ"ד וסי' צ"ד (וסוף התשוב' הובאה בפת"ש סי' י"ז ס"ק נ"ג), ובנו אחריו בשו"ת כתב סופר (סי' כ"ג, עיי"ש שמביא

<sup>ד</sup> אך לעומ"ז בתשובות אחרות הקיל בזה, ולהלן נדבר ונרחיב בזה בעז"ה.

<sup>ה</sup> ועיי' בשו"ת אמרי יושר ח"א סי' קי"א דנראה מתוך דברי שו"ת פני יהושע (ח"ב סי' ס"א) שהביא דברי המהרי"ק, דס"ל כדעתו להלכה.

<sup>ו</sup> וכמה פוסקים אחרונים כתבו דאף דהמהרי"ק כתבו בלשון אפשר, כן דעתו להקל למעשה מבלי להסתפק בזה, והרבה אחרונים תפסו כן לעיקר בדעתו, עיי' שו"ת נחלת דוד סי' ל"ג, מהר"ש ענגיל ח"א סי' ע"א, שו"ת הרי"מ שם, תורת חסד לובלין סי' א' אות ו' וסי' מ' אות ה', כתב סופר סי' כ"ג.

ועיי' בשו"ת חת"ס בתשובתו הידועה בזה בסי' צ"ד, שהאריך ליישב מה שתמהו כמה פוסקים על ראיית המהרי"ק מהסוגיא דפ"ק דגיתין (י' ע"ב) מדברי התוס' שם, ובמה שהוסיף על"ז בשו"ת מהר"ם שיק חאה"ע"ז סי' מ"ב, עייש"ה.

<sup>ז</sup> ויש להדגיש שבשו"ת בית אפרים ועוד פוסקים אכן הביאו בפשיטות דעת הכנס"י כמתיר, אך עיי' בשו"ת קקדו"ז בית שלמה (סי' מ"ז) שכת' דלא התיר הכנס"י אלא משום שהי' במסל"ת וצירוף אומדנות, והו"ד בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' ו') יעוש"ה. אך הרי בנידון שאלתינו תרומתו איתנהו בה מסל"ת וצירוף אומדנות, וכאשר יבואר להלן.

<sup>ח</sup> ועיי"ש במה שנתוכח בזה עם הגר"מ באנעט בעל פרשת מרדכי, וסיים וז"ל: וע"כ אני במקומי עומד לזכות, מ"מ בהנ"ל חלילה לי לעשות מעשה אם לא כפי הסכמת הגאון דמדינה הנ"ל, אך להתלמד במקו"א כתבתי.

דעת אביו הנ"ל ס"י מ"ג וצ"ד שכת' להאמין ערכאות בעדות אשה אף בלי מסל"ת<sup>ט</sup>, והאריך להביא ראיות וסמוכין לדבריו).

והנה מרן החת"ס האריך בג' תשובות אלו, ולהיות שרבים מהפוסקים הבאים אחריו סמכו על דעת החת"ס בזה, נעתיק תמצית דבריו כפי שהעתיקם בקיצור בפתי"ש שם ס"ק נ"ג.

וז"ל: ועיין מענין זה בתשובות חתם סופר [אהע"ז ח"א] ס"י מ"ג ומ"ד וס"י צ"ד (הו"ד), ודעתו להתיר אף בלא צירוף אומדנות, וכתב דלא מיבעיא אם ראה ישראל בעצמו בספר הערכי שנכתב בין המתים, והוא בענין דליכא למיחש לשני יוסף בן שמעון ולא לשני שוירי ולא לבדדמי, דודאי איתתא שריא בלי ספק, כי הכתיבה ההיא ביום שנכתבה איננה אלא כמסל"ת. ואע"ג דכתב הרב המגיד דגוי מסל"ת בכתב לא מהני, וטעמא נראה לי משום הבו דלא לוסף עלה תרי קולי בחדא דוכתא, להאמין גוי ומפי כתבם, ועוד, שאי אפשר להבחין מתוך הכתב אם הוא לפי תומו, מ"מ הכא בערכי עדיף כתבם מפיהם, דדיבור מקרי ואמרי שיקרא אבל לחתום שקר לא מרעי נפשיה טפי כו' [אלא דאם לא נכתב בהדיא בספר ההוא שמת רק שנמחק ע"י העברת קולמוס, יש להסתפק אולי נמחק מחמת בריחתו, אם לא כאשר יבורר שנמחק מטעם מיתה]. אלא דאפילו לא ראה ישראל באותו הספר רק שהשיג תשובה מקאנצלרייא ע"פ שאלה, ושוב ממקום אחר השיג טאטנשיין [כתב מיתה] כתוב באותו ענין ממש וחתום בחותם של ערכאות, אע"פ ששניהם הוי כמו עד מפי עד כי הכותב בעצמו לא קברו, מ"מ יש להקל. ואפילו להרא"ש ז"ל [בתשובה כלל נ"ד ס"י א'] שלא רצה להתיר בעדות שלא היתה תחילתה וסופה בכשרות [עיין לעיל סקל"ח], וטעמו נ"ל דאין לנו להוסיף על מה שאמרו חז"ל, כי הכל רק משום תקנת עגונות וא"כ דילמא סגי בהך תקנתא להאמין לגוי מסל"ת דשכיחא, מ"מ בדור האחרון הזה שבעוונותינו הרבים שכיחי טובא [מעשים] בכל יום מאנשי הצבא שא"א להשיג שום עדות אלא ע"י שאלה לערכאות של נכרים, אין לך תקנה לעגונות גדולה מזו.

<sup>ט</sup> כ"כ להדיא שם באות א' וז"ל: בנאמנות ערכאות בעדות אשה בלי מסל"ת, דבר זה נפתח ממעין הנובע ממקום קדוש יצא, מתורתו של משה אאמ"ו מאוה"ג זצ"ל למדנוה, והוא בח"ס א"ע ח"ר ס"י מ"ג ובס"י צ"ד, ולמוד הוא אצלו מסוגי' דפ"ק דגיטין דף י', וכמו דשטרות העולים בערכאות כשרים להוציא ממון, ה"ה שנאמנו בעדותן לעדות אשה, ועיני פרי"מ נ"י שפיר חזו כל זה, ואני לקיים מילי דאבוה ורבן של ישראל באתי להרחיב הדברים ולחזק ולהוסיף מיא וקמחא בביאור שיטות הראשונים וכו'.

אך ע"י בשו"ת כקדו"ז בית שלמה ס"י מ"ז שכת' דהחת"ס לא הקיל אלא במסל"ת עיי"ש<sup>ה</sup>, אמנם אין כן דעת שאר הפוסקים בדעת החת"ס, כי מלבד דברי הכת"ס האלו שמעיד שהחת"ס מיקל אף בלא מסל"ת, כתבו כן עוד כמה פוסקים מובהקים בדעת החת"ס, והם בשו"ת הרי בשמים מהדו"ת סוסי' רכ"ג (ד"ה והנה אף, עיי"ש שכת' וז"ל: ולפי"ז יש מקום בנ"ד לסמוך על המכתב מהגזעזעלשפטסדירעקציאן הנ"ל, אף שהי' ע"י שאלה, מדין ערכאות, וכן ראיתי בשו"ת חת"ס אה"ע ס"י מ"ג מ"ד שנטה קו להקל לסמוך על עדות ערכאות בעגונה, וכ' שבוערכאות יש לסמוך יותר כשהי' מהם בכתב מבע"פ, דכיון שנותנין כתוב וחתום בודאי לא מרעי נפשיהו וכו'), וכ"כ בשו"ת אמרי יושר ח"ב ס"י י"ז וקכ"א דהחת"ס מיקל בערכאות גם בלי מסל"ת, וכ"כ בשו"ת נפש חיה ס"י י"א (עיי"ש שכת' דאף שבס"י מ"ג הנ"ל לא סמך החת"ס על"ז, היינו משום שלא רצה לעשות נגד רב המדינה הגר"מ באנעט, אבל להתלמד במקו"א נראה דעתו להקל בערכאות לבד וכו', ע"כ).

ומסיים בסוף סי' צ"ד שכבר התיר זה תלתא זימני בנידון שבא לפניו שהיהודים שאלו משרי קומידאט והם כתבו למקום יענראל קאמאנדא, ומשם נשלחה תעודת מיתה העתק מפנקס הערכי וחתום בחתימת יד גדוליהם וחתום בחותם האמבעט ממושב השרים, והואיל והדבר יוצא מערכי לערכי וחתום גם בחותם האמבעט, דהמזייף בו מחייב ראשו למלך, וחזקה גדולה דתרווייהו לא משקרי, וגם מדכתבו על הדואר והשיגו תשותבם על הדואר, אין צריך קיום, דמי ישיב לשרי קומידאט תשובה על שאלתם בבי דואר כי אם מי ששלחו לו, ועדיף משטרי פרסאי בגיטין י"ט [ע"ב] כו', עכ"ד עש"ה, ע"כ.

וכן העלה עכ"פ להלכה כקדו"ז בשו"ת בית שלמה (סי' מ"ז שם, עיי"ש בתו"ד שכת' דעיקר נאמנות מסל"ת הוא משום דקושטא קאמר וכו' וכבר כת' המהרי"ק ועוד דמסל"ת לאו דוקא אלא כל דמוכח דאינו משקר הוי כמסל"ת, והאריך ומסיק דכיון דאין סתירה לזה מגמ' ופוסקים הי' נראה ברור לסמוך אעדות ערכאות בכתב להיתר עגונא, אך למעשה כת' כנ"ל דאף שאינו מהאוסרין אינו מהמתירין.

וכן בשו"ת מהריא"ז ענזיל (סי' כ"ו) מתיר בכל תוקף ועוז וכעין דברי הח"ס ובית שלמה הנ"ל, והוא בנידון הדומה מאוד לנידונו, דהיינו בנידון "טאטען שיין" (תעודת מות) שנשלח בלי שום שאלה משום אדם, ול"ה שעת מלחמה כלל, וגם האשה לא היתה שם, רק הממונים כתבו מעצמם ושלחו עדותם שמת כמצווה עליהם מדת המלך וכו', והדבר ברור שא"א לשקר ולהחליף, וכתב דחזקה זו עדיפא מכל חזקת ערכאות דלא מרעי נפשייהו, וכת' [בד"ה עתה נבוא] ש"כל הרוצה לחלוק בזה אינו בעיניו אלא כאומר על עץ שהוא אבן".

וכ"פ בשו"ת מאמר מרדכי (סי' ס"ה עיי"ש שמסתמך על דברי המהרי"ק והכנס"י הנ"ל), שו"ת שמן רוקח (ח"ג סי' כ"ז).

## - יח -

בן פסקו עוד הרבה פוסקים וותיקים אבירי הוראה לקולא בזה,  
והעידו על מעשה רב מגדולי הדור שסמכו על הוראת החת"ס בזה

וכן פסקו בשו"ת שואל ומשיב (ח"א סי' י' וסי' קפ"ח), שו"ת זית רענן ח"א תק"ע סי' ב' אות ב', כקדו"ז בשו"ת אבני צדק (סיגעט, סי' כ"ה, עיי"ש שמסתמך על המהרי"ק והכנס"י והח"ס והד"ח סי' ל"ג שמקילים).

שו"ת מהר"ם שיק (סי' מ"ב, עיי"ש שהסתמך על תשו' רבו החת"ס הנ"ל ומבאר דבריו, ועיי"ש שכת' דבערכאות יש ב' מעלות, א' חזקה דלא מרעי נפשייהו, והב' דאפשר להיגלות מיד, "וידוע דהמשמשין בבית האסורין שפיטעלער צריכים המשמשין להגיד דבר זה אם מת אחד מהם מיד, וא"כ אז יוכל הדבר להתברר מיד, ומהאי טעמא ראוי שיהיו נאמנים מצד ב' טעמים הנ"ל, א' דהם כערכאות, וגם דהיא מלתא דעבידי לגלויי"

וכו', וכתב תעודה טאדען שיין הנשלח מערכאות יש לו ג"כ מעלות שיוכל להתברר דיכול לשאול אחרים, וגם מעלות הערכאות, ולכך שפיר סמכיי בעדות אשה"), וכ"פ בשו"ת תפארת יוסף (סי' ח'), שו"ת ברית יעקב (סי' פ"ח), שו"ת אוריין תליתאי (סי' קמ"ב), שו"ת אבני צדק (דעעש, סי' מ"ה) לענין "טד"ש" (טאדען שיין - תעודת מות), שו"ת רמ"ץ (סי' י"א).

וכ"פ בשו"ת אבני נזר (סי' ס"ה, ס"ז, ע"ה), עיי"ש בלשונו שכת' דדעת רוב האחרונים להתיר בערכאות, ובסי' ע"ו מתיר בפשיטות ע"י "טויט שיין", לבושי מרדכי (מהדו"ת סי' ו'), שו"ת אמרי דוד (פעדער, סי' י"ג) עיי"ש בדבריו לענין "טויט שיין", שו"ת בית יצחק (סי' פ"ד), שו"ת נודע בשערים (מהדו"ת סי' ל"ה), שו"ת משיב דבר (סי' כ"ג) עיי"ש שהעלה דבערכאות לא בעינן מסל"ת, שו"ת באר יצחק (סי' ה' ענף ד'), שו"ת באר משה (ירושלימסקי, קונט' בנין ירושלים סי' ו'), שו"ת אמרי יושר (ח"א סי' קי"א וח"ב סי' קמ"ב), שו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' צ"ב), שו"ת זקן אהרן (וואלקין, ח"ב סי' ק'), שו"ת נהרי אפרסמון (מהדו"ת סי' נ"ב) עיי"ש שכת' ד"האחרונים סמכו אעדות ערכאות גם בלי מסל"ת כהוראת החת"ס".

וכ"פ בערוך השלחן (סי' י"ז סעי' פ') עיי"ש שמעיד על מעשה רב מכמה גדולי הדור (וז"ל: היהודים העובדים בחיל המלך כשמת אחד מהם ובא כתב חתום בחותם המלכות וחתום עליו שר הצבא שפלוני בן פלוני וכינויו מת, היו כמה מעשים בדור שלפנינו והתירו גדולי הדור נשותיהם על פי כתבים כאלו, רק אם הולכים כפי נימוסי המדינה דהיינו שיהיה על פי נומער וחתום בחותם הממשלה וכו', אוצרות יוסף (הגר"י ענגיל) ועיי"ש דאף העלה בסברות וראיות דאין צריך לחקור בתעודת ערכאות מאין הם יודעים את זה, קונט' באר חיים מרדכי (ניאמץ) אות י"ז, עיי"ש שכת' שגדולי האחרונים רובם ככולם החליטו כהכנס"י והחת"ס לסמוך על ערכאות גם בלא צירוף אומדנות ע"כ, שו"ת חלקת יעקב (חאהע"ז סי' נ"ו אות א'), וכ"כ עוד הרבה פוסקים ומשיבים.

## - יט -

הפוסקים שדנו בפירוש והקילו בכתב טו"ט-שיין – תעודת מות (דע"ה סערטיפיקאט) ראשית כבר זכרנו לעיל דברי מרן החת"ס שכת' לענין "טאטנשיין" וז"ל: דאפילו לא ראה הישראל באותו הספר רק שהשיג תשובה מקאנצלרייא ע"פ שאלה, ושוב ממקום אחר השיג טאטנשיין [כתב מיתה] כתוב באותו ענין ממש וחתום בחותם של ערכאות, אע"פ ששניהם הוי כמו עד מפי עד כי הכותב בעצמו לא קברו, מ"מ יש להקל, ע"כ.

<sup>9</sup> ולהיותו אחד מגאוני בתראי (שכבר ראה דברי גדולי הפוסקים שלפניו) מגדולי הפוסקים במדינתנו אחרי מלחמת העולם, אעתיק עדותו הנאמנה לענין מנהג בתי הדין בזה למעשה, וזה לשונו הנוגע מאוד למעשה גם בזמננו: והנה לענין נאמנות הערכאות בענין עגונה כבר נהגו כל בתי דינים להיתר, וכדברי החת"ס סימן מ"ג בסוף התשובה וז"ל ואומר אני לו יהיבנא לי להגאון ר"מ בנעט כל דבריו, נאמר כ"ז בימים הראשונים שהיו טובים מאלו אך עתה ידוע שכמה מאות מישראל כבר מתו בין צבא המלחמה ואם לא נכשיר עדות ערכאות שלהם איכא חשש עגונה יותר ויותר עכ"ל, ומה נענה אבתרי' במלחמות הזועפות האחרונות שבימינו אלו וכו', ע"כ.

וכ"פ בישועות יעקב פירוש הקצר סקט"ו וז"ל: ובתשובה כתבתי במעשה שהי' לפני, באיש אחד הנלקח לצבא הקיסר ירום הודו ונהרג שם, ובא כתב ממקום גבוה יענראל קאמנדי משם שנהרג איש הזה והזכיר שמו ושם אביו, והארכתי בענין נאמנות הערכאות בדיני ממונות וכו' אמנם הדבר יצא בהיתר ע"פ נאמנות היענראל קאמנדי בצירוף עוד אומדנות וטעמים מוכיחים שנהרג, ע"ש.

וכן פסקו בשו"ת נודע בשערים סי' ל"ה ול"ז, עיי"ש בוויכוחו עם בעל חי' הרי"מ. שו"ת חסד לאברהם מהדו"ת אהע"ז סי' טז. שו"ת מהריא"ז ענזיל (סי' כ"ו, עיי"ש בנידון "טאטען שיין" (תעודת מות) שכת' כעין דברי הח"ס ובית שלמה הנ"ל, וכת' [בד"ה עתה נבוא] ש"כל הרוצה לחלוק בזה אינו בעיניו אלא כאומר על עץ שהוא אבן").

שו"ת מהר"ם שיק (סי' מ"ב) וז"ל: וכתב תעודה טאדען שיין הנשלח מערכאות יש לו ג"כ מעלות שיוכל להתברר דיכול לשאול אחרים, וגם מעלות הערכאות, ולכך שפיר סמכי' בעדות אשה". שו"ת אבני צדק (דעעש, סי' מ"ה, עיי"ש בדבריו באריכות לענין "טד"ש" [טאדען שיין - תעודת מות]). שו"ת אמרי אש (אה"ע סימן כ"ה). שו"ת קול ארי' חאה"ע סי' פ"ו (לענין "טאדטענשיין", ועיי"ש בסוף דבריו שסיים וז"ל: והנה כבוד ידי"נ הרב הגאון הגדול מהר"ם שיק נ"י האבד"ק חוסט הסמוך לגבולי הסכים עמדי להתיירא, ובתנאי שיסכים גם כבוד הדרת גאונו [הגאון מהרי"ש נאטנזון בעל שואל ומשיב] וינופף ידו הגדולה להודיענו דעתו הרמה בזה דהאי איתתא). ועי' גם מחנה חיים ח"ג אהע"ז סוסי' י"ז (ד"ה והנראה לי) שנוטה לסמוך על "טאטענשיין" מאנשי הצבא, עיי"ש"ה.

שו"ת הרי בשמים מהדו"ת סימן רכ"ג לענין א' שנטבע בספינה והגיע "טאדטען שיין" מהדירעקציאן (עיי"ש בד"ה והנה אף שכת' וז"ל: ולפי"ז יש מקום בני"ד לסמוך על המכתב מהגעזעללשאפטסדירעקציאן הנ"ל, אף שהי' ע"י שאלה, מדין ערכאות, וכן ראיתי בשו"ת חת"ס אה"ע סי' מ"ג מ"ד שנטה קו להקל לסמוך על עדות ערכאות בעגונה, וכ' שבערכאות יש לסמוך יותר כשהי' מהם בכתב מבע"פ, דכיון שנותנין כתוב וחתום בודאי לא מרעי נפשיהו, ועי' ט"ז יו"ד סי' שט"ז סק"ד שהביא דברי המהרי"ק לסמוך ע"ז לענין עגונה וכו'. כקדו"ז בשו"ת אבני צדק (סיגעט) הנ"ל חאהע"ז סי' כ"ה (בנידון מכתב מ"היעדנעראל קאמאנדי" שפלוגי מת וכו', ועי' להלן שהעתקנו מתוכן דבריו). שו"ת זית רענן ח"ב סימן ל"ג לענין "כתב משפיטאהל".

שו"ת כתב סופר סי' כ"ג (עי' לעיל שהעתקנו קצת מדבריו). שו"ת וחי' רבינו יוסף נחמיה אהע"ז סי' צ"ד אות ג' (בנידון כתב מהממונים בביה"ח וגם "קבלה טאטענשיין [תעודת פטירה] מן המאטריקען [ספר הרישום] הנערך על ידי הערכאות" שמסתמך להלכה על דברי זקינו החת"ס בג' תשובות הנ"ל.

**שואל ומשיב** מהדו"ק ח"א סי' י'. שו"ת **בית יצחק** (אה"ע ח"א סימן פ"ו, עיי"ש לענין שקיבלו "טאטענשיין"). שו"ת **תורת חסד** חאה"ע"ז סי' ז' אות ז'.

**הנצי"ב** בשו"ת **משיב דבר** (ח"ד סי' כ"ג). שו"ת **יד הלוי** אה"ע"ז סי' ט"ו. שו"ת **אבני נזר** (סי' ע"ו) עיי"ש שמתיר בפשיטות ע"י "טויט שיין". שו"ת **לבושי מרדכי** מהדו"ת סי' ו' וסי' ע"ד<sup>א</sup>. שו"ת **דרך יבחר** סי' מ"ז, וז"ל: והנה כבר הורה זקן, רבינו בספרו הגדול ח"ס סי' מ"ג דיש לסמוך להתיר עפ"י כתב מהקאמאנדא וטאטענשיין, וכדאי רבנו לסמוך עליו וכו'. חבצלת השרון סי' נ' ונ"א (ועיי"ש בסי' נ"א שכל זה עם היות שבנידונו היו סתירות בין הכתבים).

וכן כבר ציינו לעיל על דברי **המהרש"ם בכמה תשובות שהקיל בזה**, והם: בשו"ת **מהרש"ם** ח"א סי' ו' וסי' קי"ח, וח"ב סי' ל"ב, ובח"ג סי' ס"ו (ד"ה וגם יש) **לענין תעודת הערכאות וכתב מביה"ח**, ושם בסי' צ"ב (והנה בעיקר).

וכבר הבאנו דברי **הערוך השלחן** (סי' י"ז סעי' פ') שמעיד על מעשה רב מכמה גדולי הדור שהתירו על פי כתבים כאלו.

וכ"פ בשו"ת **מהר"ש ענגיל** ח"א סי' ע"א וח"ב סי' ע' (ד"ה עתה נדבר), שו"ת **אמרי יושר** ח"ב סי' קע"ט (ועיי"ש שהאריך שבעדות ערכאות לא בעי קברתיו, והביא כמה סניפים לזה משום דחזקה דלא מרעי נפשי ומדייקי טפי עיי"ש). שו"ת **אמרי דוד** (פעדער, סי' י"ג, עיי"ש בדבריו באריכות לענין "טוטיין שיין"). שו"ת **מחזה אברהם** קו"ע סי' ל"ט, שו"ת **עמודי אש לבית יוסף** סי' ג', שו"ת **הרב"ז** ח"א סי' ד' וח"ב סי' ח'. שו"ת **מנחת יחיאל** סי' ב' (עיי"ש שמסתמך בעיקר על דברי החת"ס הנ"ל ודברי הבית יצחק ח"א סי' ס"ד), שו"ת **דעת סופר** חאה"ע"ז סי' ז' (עיי"ש שכת' בתו"ד וז"ל: וכמה פוסקים ס"ל להקל כדעת המהרש"ם ח"ג סי' מ"ט שהבאתיו בתשובה אחת דבערכאות לא בעי קברתיו וכו'). שו"ת **בינת יששכר** אה"ע"ז סי' ז' בהיתר הג'. שו"ת **בית דוד** (לייטער) סי' קנ"א (עיי"ש שגם ציין על הרבה גדולי אחרונים שהקילו).

<sup>א</sup> ע"י בלשוננו בסי' ע"ד שם, שאחרי שהביא להקת דברי הפוסקים בזה, כת' וז"ל: א"כ רוב תשובות אחרונים מן המתירים, ומה שערערו על דבריהם בתשו' בית אפרים (סי' לא) ודברי חיים (ח"ב סי' נג) וכן בתשו' אמרי אש (סי' כה), כבר מיישבו מהר"מ שיק על נכון. וראיתי בתשו' פרשת מרדכי סי' כ"ז שהשיב ע"ד הנ"ל, דשאני ערכאות בשטרות דכך נימוסיהם שאינו משקרים, משא"כ לענין עדות במיתת הבעל וכי יש איזה נימוס, לזה נלענ"ד דהיינו בזמן הנ"ל דלא הי' פקודה וחיובא להודיע למשפחתו, אבל בזמן הזה דיש פקודה ומצווה ועומד ממקום גבוה להודיע למשפחה אפי' בפנוי ורווק, א"כ הוי ודאי דומה לערכאות בענין שטרות, כנלענ"ד.

## - כ -

בצירוף עוד אומדנות והוכחות, מוסכם מרוב גדולי הפוסקים האחרונים להתיר

בשו"ת בית יצחק סי' פ"ד כתב דמוסכם מרוב גדולי הפוסקים האחרונים להתיר כשיש עוד אומדנות והוכחות, ועיי"ש שכת' דנהי דבערכאות דאינם מסל"ת [דבר שי"ל שאינו כן בנד"ד] יש לחוש שמא שינה שם הנפטר או שלא דקדק כ"כ [וכהחששות שהעלה בשו"ת עט"ח הנ"ל], מ"מ מה שאמר הנכרי שמת מחולי היותרת, כולי האי לא משקר להחליף השם ולהחליף החולי שמת על ידו, ע"כ זה גופא מקרי אומדנות והוכחות.

וכ"כ בשו"ת אמרי יושר ח"ב סי' קכ"א, ועיי"ש שמצרף לאומדנא מה שחלה בדלקת הריאות שהיא מחלה מסוכנת, וזה ממש כנד"ד.

וכמו"כ בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"א סי' צ"ד דביש אומדנות בלא"ה, גם הד"ח מודה דמצרפין תעודת מות.

## - כא -

דעתו הגדולה של מרן הק' בעל דברי חיים מצאנז

ולענין דעתו הגדולה של מרן הק' בעל דברי חיים מצאנז, הנה בח"ב השמטות סי' כ"א כת' וזל"ק: ובפרט שיש ראיה מכתובת הנאצאלניק [ראש הגדוד בצבא], ובפרט שכתובת הנאצאלניק לבד סגי, וכן מסקינן להלכה, וכל האחרונים [עי' שו"ת בית אפרים אה"ע סי' ז'] סמכו על המכתב מערכאות שפיטאהל, הגם שחותני הגאון ז"ל לא רצה לסמוך על זה [עיין לעיל ח"א אה"ע סימן ל"ג וח"ב אה"ע סימן נ"ב נ"ה וצ"ח ולהלן השמטות סימן ל"ט ונוספות סימן ל"ד], אמר לי הטעם משום ששרי הערכאות אינם בודקים היטב כידוע, אבל זולת זה גם הוא היה מסכים לסמוך על הערכאות, יעוין באחרונים ועיין בספר בגדי כהונה [סי' ז ח י] שמסכים להלכה כן, וכן נראה מהגמרא גיטין כ"ח ע"ב גבי קומנטריסין באמרו נגמר דינו של פלוני או יצא ליהרג משיאין את אשתו וכו', והגם דשם איירי במסיח לפי תומו, מ"מ הטעם דכיון דהדבר חזק באומדנא דמת משיאין על פיו, ומכל שכן בענין כזה שהנאצאלניק שהוא מערכאות כתב והחליט לומר כן, והנאצאלניק דעירכם אין לו שום נגיעה בזה הענין לחוש עליו שמשקר, לכן סומכין על דבריו להשיאה ובפרט שיש כאן עד אחד שיכולין להצטרף עם כל הנ"ל ותו לא מידי, עכל"ק.

## - כב -

הסתירות שכתובות מרן הד"ח בזה, ודברי המשיבים שאחריו בדעתו

והנה גדולי הפוסקים והמשיבים שאחריו דנו בהסתירות שבין התשובות בד"ח לכאורה, עי' בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"א סי' ע"א שתמה על כקדו"ז בעל ייט"ל מסיגעט באבני צדק חאהע"ז סי' כ"ה שהביא

דברי הד"ח בסי' ל"ג שמיקל בערכאות אם הי' קברתיו, וכת' זנהי דשם ובסי' כ"א נראה שמקיל, אבל לעומ"ז בסי' נ"ה וסי' ס' מחמיר.<sup>ב</sup>

וכן נוטה בשו"ת לבושי מרדכי מהדו"ת סי' ו' דיש כאן חזרה, ומסופק איזה תשובה נכתבה באחרונה, (אמנם עכ"ז עיי"ש שמסיק להלכה להקל וז"ל: ע"כ לענ"ד יש לנו די לסמוך ע"ד הגאונים שסמכו בעדות ערכאות, ומרן חת"ס העיד כי ג"פ היתרם יצא לפי עדות ערכאות"), וכן כ' בתשוב' שו"מ ח"א דכמה פעמים יצא להיתר וכו', וכ"ש דעובדא זו דומה מ"ש בתשו' פרשת מרדכי דהוה מסלפ"ת ממש, וגם עדיף כנ"ל וכמ"ש בס"ד).

והנה בשו"ת אבני צדק (סיגעט) הנ"ל חאהע"ז סי' כ"ה, אחרי שהביא דברי הפוסקים המקילים, והם המהרי"ק הנ"ל והכנס"י סי' נ"ג ודברי מרן החת"ס סי' מ"ג ומ"ד הנ"ל ודבריו שכבר התיר זה תלתא זימני, כת' וז"ל: וכ"כ מארן אביו זלה"ה בד"ח ח"א סי' ל"ג בעסק עגונה שבא כתב מרעגעמענט שמת א' בשפיטאהל, דערכאות נאמנים מטעם דלא מרעי אנפשי', אלא שמפלפל בו מכח שלא נאמר וקברתיו עיי"ש וכו', ע"כ.

וז"ל האבנ"צ שם בסו"ד: עכ"פ נמצינו למדין דערכאות נאמנים מפי כתבם במתכוונין להעיד כמו בדיני ממונות, דנאמנים כ"כ להתיר אשה, גם חשש מזויף נראה דליתא כאן, כיון שבא מאמט ממקום חתום בחותם שלהם, לאמט דכפר ודצאנו, בכה"ג אין לחוש לזיוף, ולענין שלא נכתב שם אביו, הרי כתב אהרן דארענטער דזה כינוי שלו בשם דייטש, והרי מבואר בב"ש סי' י"ז ס"ק נ"ח דשם משפחה מהני, ובתשו' כנס"י ובית אפרים סי' כ' מביאין הרבה פוסקים ותשובות דשם כינוי עדיף משם אביו, א"כ הרי נכתב שמו וכינוי דהוי כשם אביו ושם מקומו מאסקוויץ, ולא חסר כלום, לכן נ"ל ברור שאשתו של אהרן הנ"ל מותרת להנשא, ומזקנים אתבונן ואומר שלא לסמוך על דעתי לבד בלתי אם יסכימו אתי עוד שני רבנים וכו', ע"כ.

גם בשו"ת עצי חיים סי' כ' עמד על הסתירות שבין התשובות בד"ח, והעלה חילוק בין ערכאות שבמלחמה לערכאות שבביה"ח (שפיטאהל), עיי"ש בדבריו (ועי' גם להלן במה שהעתקנו ממסקנתו להלכה).

<sup>ב</sup> ועי' גם בשו"ת הרב"ז ח"א סי' ד' שאחרי שהביא תשו' החת"ס הנ"ל להקל, כת' בתו"ד על שיטת הד"ח וז"ל: וכפי הנראה ה"דברי חיים" הנ"ל, לא שמיע ליה כלומר לא סבירא ליה דברי ה"חתם סופר" הנ"ל שהיקל בד"ז. וכע"ז כת' בח"ב סי' ח' אות א' דלא שמיע ס"ל לי' להד"ח דברי האחרונים שהקילו בד"ז.

<sup>ג</sup> ועיי"ש שכת' בתו"ד וז"ל: וידוע כי בזה"ז, אפילו בשאר חולים שמתו, הפקודה בתוקף שהרופא עצמו צריך לבדקו ולכתוב ולחתום בחת"י הטאטענשיין וכו' ע"כ. והנה בנד"ד יבואר להלן בארוכה שגם בזמנינו כן הוא הפקודה מטעם הממשלה, וזה מסלק כמה חששות שכתבו הפוסקים לענין זה.



## צד היתר ג', סרט-זיהוי ('איי-די ריסטבענד')

- כג -

סמכות הסרט (ריסט-בענד) שעל יד הנפטר מטעם הביה"ח, שעליו מופיע שם החולה ותאריך לידתו הנה עוד צד היתר פשוט ומרווח מצד הסרט (ריסט-בענד) שעל יד הנפטר, שנתנוהו עליו בעת כניסתו לשם מטעם הביה"ח, שעליו מופיע שם החולה ותאריך לידתו.

והנה עפ"י המציאות אין בזה שום חשש ואפשרות של "כלים דמושל", כי (א) ידוע דסרט זה מחברים ליד כל חולה בעת שנכנס לביה"ח עפ"י הפרטים שמוסר בעצמו או הנלווים אליו, ועפ"י המסמכים שלו, (ב) ואין מסירים אותו בשום פעם לא החולה בעצמו ולא אחרים כ"א בעת שהחולה עוזב את הביה"ח, (ג) ולא עוד אלא שכמעט שא"א להסירו ביד, רק צריכים לקרעו בסכין או מספריים, וכאשר מסירים אותו א"א לחזור ולחברו, (ד) מלבד מה שאין בזה שום שמץ של תועלת למישהוא אחר, וגם לא יעלה על הדעת להתעקש דאולי יש לחשוש לטעות והחלפה, דהיינו שטעו וחיברו מתחילה סרט עם שם של אחר, דהרי כידוע עיקר מטרת סרט זה הוא להוציא מחשש זה, וע"כ בכל פעם שעושים איזה טיפול עם החולה בודקים שוב את שמו והפרטים שלו עפ"י הסרט הלז, וזה נעשה לעתים תכופות, וע"כ פשוט דאילו הי' מזדמן טעות כזה היו עומדים על"ז תיכף ומיד, ולכן אין שום מקום לחשש כזה כלל וכלל.

- כד -

זה נידון בק"ו ב"ב של ק"ו ממה שדנו הפוסקים והמשיבים בזמנם לקולא, בדין ה"לעגיטימאציע" – "קאפסול" שהיו נושאים החיילים במלחמה במלבושיהם

הנה לכאורה בטושו"ע אהע"ז סי' י"ז סעי' כ"ד נפסק: מצאוהו הרוג או מת אם פדחתו וחוטמו ופרצוף פניו קיימים והכירוהו בהם שהוא פלוני מעידין עליו, ואם ניטל אחד מאלו אע"פ שיש להם סימנים מובהקים ביותר בכליו אינם כלום, וחיישינן לשאלה.

ועפ"י דנו הפוסקים אף לענין מת שנמצא אצלו פאספארט או תעודה אחרת עם שמו, אם יש לסמוך על"ז באופן שלא הוכר כהלכה ע"י צורת פניו. וידוע שהרבה פוסקים וותיקים הקילו בזה, ונציין על מקצתם בקיצור נמרץ: שו"ת נודע ביהודה מהדו"ת רסי' מ"ו (והו"ד בפת"ש ס"ק קי"ח), שו"ת חת"ס ח"א סי' נ"ג וסי' ס"ה, שו"ת משכנות יעקב סוסי' י"א, שו"ת פרשת מרדכי סוסי' כ"א, כקדו"ז בשו"ת בית שלמה סי' מ"ה, שו"ת ספר יהושע סי' ס"ט (והובאה תשובתו גם בסו"ס אבני מילואים ח"א והסכים עמו שם), שו"ת קהלת יעקב סי' י', שו"ת צ"צ החדש סי' פ"ד, שו"ת שם ארי' סי' ל"ב ועי"ש שהאריך דפאספורט הוא עמוד ברזל לסמוך עליו, והוא היתר ברור מפי ספרים וסופרים מקמאי דקמן מגאוני זמננו וכו', שו"ת ברכת רצה סי' ג', שו"ת שאילת דוד סי' י"ב, שו"ת הרמ"ץ סי' י"ג אות ו', שו"ת נפש חיה סוסי' ד', וכ"כ עוד הרבה פוסקים ומשיבים מובהקים.

וכמה פוסקים כתבו דאף הב"י המחמיר לחוש לשאלה אף בכלים דלא מושלי, יודה בפאס דלא חיישינן לשאלה, כי כן כתבו בשו"ת שם ארי' שם, שו"ת ישועות מלכו סי' ל"ד, שו"ת תפארת צבי תק"ע סי' א', שו"ת כתב סופר סי' כ"ט, שו"ת מהרש"ם סוסי' ו', שו"ת אחיעזר סי' י"ב, שו"ת עין יצחק סי' כ"ח.

אכן יש פוסקים דאין לסמוך על פאס, אמנם פשוט דסרט זה נידון בק"ו ב"ב של ק"ו ממה שהחליטו הפוסקים והמשיבים בזמנם להיתר, לענין ה"לעגיטימאציע" שהיו נושאים החיילים במלחמה במלבושיהם, וקראו לזה "קאפסיל", וזה הי' תעודה על זהותו שנתנוהו בנרתיק קטן העשוי מפח של ברזל, אם יש לסמוך על"ז להתיר אשתו של חייל שנמצא מת ולא הכירוהו כ"א ע"י התעודה הזאת, והרבה פוסקים מובהקים פסקו להלכה ולמעשה שיש לסמוך על זה לקבוע שפלוני ששמו מופיע בזה מת, ולהתיר את נשותיהם, ונפרט קצתם.

## - כה -

בחבצלת השרון: "נראה דזה עדיף מובא מכלים דלא מושלי, דזה הוי כמו סימן מובהק ביותר, דאף באחד מאלף לא יתרמי דישאיל, דמי פתי ישאיל דבר שיקלקל לו ולאחר באין צורך"

בשו"ת חבצלת השרון סי' ל"ד כת' דאותה ה"לעגיטימאציע" שהיו נושאים אנשי החיל במלחמה במלבושיהם, וקראו לזה "קאפסעל" חזי לאצטרופי להיתר, ודינו כמו סימן מובהק ביותר.

ואעתיק קצת מלשונו, כי כל דבריו שם שייכים מאוד גם לנידונו מק"ו, וז"ל שם (בד"ה ועלה בדעת): דאף לשיטת הב"י דגם בכלים דלא מושלי חיישינן לשאלה, היינו משום דיוכל להיות עכ"פ צד המועט דמושלי, אבל הלעגיטימאציע דעיקרה עשוי לכך שאם יפול ח"ו במלחמה ידעו מי הוא, איך אפשר דישאיל אותה לאחר, ולולי דמסתפינא אמינא מילתא חדתא דאותה הלעגיטימאציע הנקרא קאפסעל שנותנים לאנשי חיל אינו נכנס תחת גדר כלים שניחוש לשאלה עפ"י דאיתא בש"ס ב"ב (דקע"ב) ההוא שטרא דכתוב אני פב"פ וכו' וכו'.

ואחרי שהאריך בביאור דברי הגמ' הנ"ל ממשיך (בד"ה וא"כ ה"נ) וז"ל: וא"כ ה"נ נ"ל דע"כ אמרינן דחיישינן לשאלה אף היכא דלא שכיח, זה רק היכא דעושה היכר הכלי רק לסימן על גוף האדם כמו שהסביר הנוב"י, וא"כ כיון דמתורת סימן קאתי עלה, אז למ"ד סימנים לאו דאורייתא, היכא דאפשר אף בצד הרחוק ביותר לומר דהסימן איתרמי באיש אחר והכלי הוא של אחר, לא מהני מדאורייתא, אבל היכא דלא מתורת סימן קאתי עלה, רק דהדבר מעיד על עצם האדם כמו בשטר הנ"ל שהשתעבד עצמו וכו', לא חיישינן בשום דוכתא למילתא דלא שכיחא, וספק שאינו מצוי לא מיקרי ספק כמ"ש המ"א בהל' פסח סי' תס"ז, וא"כ ה"נ בהני לעגיטימאציעס שנותנים לאנשי החיל להניח בבגדיהם וכותבים עליהם שמם ושם משפחתם ועירם, שזה יעיד עליו שמי שנמצא אצלו אותו הקאפסעל והלעגיטימאציעס שהוא הוא, והוי עדות שבשטר ממש שמעיד על מי שמוציאו, דלאו מתורת סימן אתאינן עלה, רק מתורת עדות גמור על עצם האדם שזה הוא, דלא חיישינן לנפילה ושאלה דלא שכיחא, דלאיזו ענין ישאיל אותו לאיש אחר, דיבוא לידי קלקול, ובכה"ג דאין דנין מתורת סימן, לא חיישינן למילתא דלא שכיחא, ולענ"ד הוא דבר שראוי לעשותו סניף להיתר, אף דהיא מילתא חדתא, ובפרט דבלא"ה נראה דזה עדיף טובא מכלים דלא מושלי, דזה הוי כמו סימן מובהק ביותר, דאף באחד מאלף לא יתרמי דישאיל, דמי פתי ישאיל דבר שיקלקל לו ולאחר באין צורך וכו', ע"כ.

## - כו -

שם: "הני פתקאות דניתנו מתחילה להעיד שמי שימצא הפסקא עליו, שמו ושם משפחתו ושם עירו כך וכך, ומי שמוצא הפתקא הזאת על איזו הרוג, מעיד עדות גמור על כללות האיש הנמצא, ידענא בי' דפלניא הוא ואין זה מתורת סימן" ואמור רבנן בכפיל"א, כי גם בסי' נ"ג שם **מסיק בפשיטות** בנידון השאלה שנשאל עליו באיש א' מעירו טארנאפל שהי' בצבא ומת בשדה הקרב, ונמצא במלבושיו פתקא עם שמו ושם עירו, והעלה להלכה דיכולין לסמוך על זה ואין חשש שאלה, וז"ל: והנה בעדותו של העד ר' אליעזר הנ"ל יש לפקפק עוד, שאמר שנודע לו מפי הקאממאנדאנט ושני אנשי הצבא, כי האיש ההוא מטרנאפאל מת בשדה ההריגה, והסירו מבגדיו הפתקא שהי' כתוב בה שמו ושם עירו, ויש להסתפק אם הכירו הקאממאנדאנט ואנשי הצבא את האיש ההוא מקודם והכירו אותו נס עתה בט"ע, או דהם ידעו רק ע"י הפתקא שנכתב שם שמו, ואם כן יש לכאורה חשש שאלה, ואף דפתקא הזאת וודאי לא מושלי אינשי, מ"מ הא ידוע שיטת הריטב"א שבב"י הובא בב"ש סק"ע דלמ"ד סימנים דרבנן, גם בכלים דלא מושלי חיישינן לשאלה, ואמנם הנה הארכתני בזה כבר באיזו תשובות שהי' לי בעניני עגונה דלענ"ד הפתקא הזאת שנושאים אנשי החיל לעדות, עדיף טפי, והוא עפ"י דברי החת"ס בתשו' סי' נ"א ונ"ג ונ"ד שהאריך לבאר שיטת ר"ת בהא דאין מעידין אלא על פ"פ עם החוטם וכו' ומצינו עדות כזה בב"ב (דף קע"ב) ההוא שטרא דכתוב בי' אני פב"ב לווייתי ממך מנה, דאמרינן ממך, מההוא גברא דנפיק מתותי ידי משמע, ופריך דליחוש לנפילה, ומשני לנפילה לא חיישינן, ודחקו הרבה באחרונים לחלק דאמאי חיישינן לשאלה, ולנפילה לא חיישינן, ואי דנפילה לא שכיח, הרי בכלים דלא מושלי ג"כ לא שכיח, ואפ"ה חיישינן לשיטת הריטב"א הנ"ל.

ולפימ"ש נכון מאוד, דכאן בההוא שטרא לא מכח סימן אתאינן עלה, דסימנים לא מהני להוציא ממון כמ"ש התוס' בחולין (דצ"ו) עיין קצוה"ח סי' רנ"ט, רק דזהו עדות גמורה שנכתב מתחילה להעיד ע"ז שמי שיוציא השטר מידו ממנו לוח, ובכל עדות גמורה לא חיישינן למילתא דלא שכיח, וה"נ הוי פתקאות דניתנו מתחילה להעיד שמי שימצא הפסקא עליו, שמו ושם משפחתו ושם עירו כך וכך, ומי שמוצא הפתקא הזאת על איזו הרוג, מעיד עדות גמור על כללות האיש הנמצא, ידענא בי' דפלניא הוא ואין זה מתורת סימן דניחוש למילתא דלא שכיחא לומר דע"ז לא הוי סימן מובהק דניחוש לשאלה, ודוק היטב כי ז"ב מאוד לענ"ד ונכון לאמיתתה של תורה, ויכולין לסמוך ע"ז בחשש שאלה, דבלא"ה הרבה פוסקים והש"ך בסי' ס"ה מכללן, ס"ל דלא חיישי' לשאלה כלל, ובפרט בכלים דלא מושלי, דהנוב"י מחה לה מאה עוכלי וכו' על שיטת הב"י והריטב"א הנ"ל [החווש לשאלה גם בכלים דלא מושלי], וע' בב"מ סעיף כ"ד שכתב דהמקיל בחשש שאלה לא הפסיד עי"ש ע"כ, ועי"ש עוד בדבריו בסי' נ"ח.

## - כז -

כן פסקו עוד כמה פוסקים מובהקים ומשיבים וותיקים להיתר לענין ה"קאפסיל" הנזכר וכן פסקו עוד כמה פוסקים מובהקים ומשיבים וותיקים לענין ה"קאפסיל" הנ"ל, ונפרט קצתם, והם: בשו"ת אמרי יושר ח"ב סי' קמ"ה דיש לסמוך על"ז שעליו כתוב שמו ושנותיו ומקומו כדי לדעת מי הוא

אם יפול במלחמה, ויש לסמוך גם כשלא ידעו שמו רק מהפתקא הזאת, דבודאי לא ישאילנו לאחר, כי אין לאחר חפץ בו, וגם אם לא ימצא עליו ענוש יענוש, ועדיף טובא משאר כלים דלא מושלי וכו' ויש לסמוך עלי' כמו שסמכו על סימן מובהק, ע"כ. וכן פסקו בשו"ת אמרי דוד (הורוויץ) סי' נ"ט, שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ג סי' צ"ט, אוצרות יוסף להגר"י ענגיל (דף ז' ע"א), שו"ת לבושי מרדכי מהדו"ת סי' ה', שו"ת עצי חיים סי' ט"ו עיי"ש בתו"ד שכת' דנראה שהוא כמו פאספארט שכתב באבני מילואים דלא מושלי אינשי, והגם דהדברי חיים בח"ב סי' מ"ז חשש שמא שכח הפאס בתוך בגדיו והשאיל הבגדים לאחר וע"ז לא שייך לא מושלי, מ"מ י"ל דעל כתב ממהמשלה שיש לחיילים, מדקדק עליו יותר שלא יהא ביד אחרים, כיון שכל אחד שידעו מי ומאין הוא, ובכה"ג לא שכיחא שכחה וכו', והנה פשוט דבנד"ד בהסרט הנדבק על ידו לא שייך חשש זה כלל, תוספות חיים (להג"ר חיים לובעצקי רב בפלך ווילנא – תרע"ב) ח"ב דף ל"ט טור ב' (עיי"ש שהעלה באריכות דזה עדיף מכל הני דברים שמנו רבותינו דל"ח בהו לשאלה, דכיון דכל עיקר לבישתם הוא כדי שיכירו וידעו עיי"ז, פשיטא דלא ישאילום לאחרים וכו'), פרי חיים (להג"ר חיים ראזנבערג – בילגורייא תרצ"ד) סי' ד', עיי"ש שהעלה דל"ח בזה לשאלה, מאחר שהם מוזהרים מחוק המלך וכו', וגם מפני שכל א' יודע שהוא שלא תשאר אשתו עגונה, וגם למה לו לאיש אחר פתקא של חבירו וכו' עיי"ש.

## צירוף סניף ד', נאבד זכרו – דעת רבינו אליעזר מוורדון ודעימיה

- כח -

מקור ושורש הדבר, ומעמו ונימוקו

הנה צירוף היתר זה מורגל בפי המורים כסניף וצד היתר שמצרפים בכל נידון ושאלה שדנים על עגונה שבעלה נאבד זכרו זמן מסויים, וע"כ חשבתי לנכון להציע קצת מקור הדברים ושורשם באופן קצר ותמציתי, כי באמת אין הדברים מוסכמים כלל בדברי הפוסקים הקדמונים להיתר, אלא שהרבה פוסקים וותיקים ומשיבים מובהקים צירפו ד"ז כסניף לשאר היתרים חזקים ואיתנים שהי' בנידונם (וכן הם פני הדברים גם בנידוננו), וזה החלי בעזהשי"ת:

הנה מקור הדברים בשו"ת זכרון יהודה (לר"י בן הרא"ש סי' צ"ב), וכעיי"ז ביתר אריכות במרדכי (יבמות סי' צ"ב) בשם רבי אליעזר מוורדון (הוא רבינו אליעזר ב"ר שמואל מעיר ורונא) בתשובה, והב"י סי' י"ז סעי' ל"ב העתיק דבריו.

וז"ל שם בשו"ת זכרון יהודה (סי' צ"ב, ולפנינו סי' צ"ד): וזה העתיק הר' אליעזר מוורונא שהוא מרא דעובדא רואה אני מדקאמרינן (יבמות קכ"א א') משל"ס אשתו אסורה ולא קאמר לעולם ש"מ דלא לעולם קאמר והדבר תלוי בעיון יראי השם, כי על כל עובדא אתינא, הכי הוי עתה ז' שנים בין פסח לעצרת שטבעה ספינה בים סמוך לעיר פיזרו ודיאנני שתי קהלות בפחות ממהלך יום, ובערב שבת נסעה הספינה שהי' בה ר' שלמה ויהודי א' מקהל פאנוף ובליל שבת בא רוח וכל הספינות שבאותו יום באו ליבשה כי

הדיחם הרוח לצד ישוב הקהלות ושמענו כי יותר מס' ספינות נשברו באותו לילה, וגם ספינה אחרת שהיו בה יהודים אחרים מאותן מקומות נשברה בשבת וחזרו לביתם למ"ש.

**הנה חזקה שאם היו בחיים איך הי' עומדים ז' שנים חוץ לביתם בני אותה ספינה שם זמן גדול כזה, ואותו ר' שלמה מוורונא, ומצאו משברי הספינה והכלים של שמן שהי' בה על הים והכירתם אשתו של אותו ר' שלמה והחזירו לה ע"א שמצאום, ואותו ר' שלמה שאנו מסתפקין להתיר אשתו היה בחור ואשתו בחורה והיה לו בן ובת ממנה ואביו בחיים ועשיר, ושלח אביו שלוחים לספרד ולא מצאוהו, והנה חזקה שאינו עובר על כבוד אביו ועוד חזקה שאין עובר על שאר כסות ועונה, ועוד שרחמי האב על בניו הקטנים ועוד שתפס קנין אדעתה דשבועה לחזור, שעל כל אלה החזקות יש לומר נסמכם ארובא דספינות שנטבעות למיתה, ואפי' לר' מאיר דחייש למיעוטא הו"ל מעוטא דמיעוטא.**

**וע"כ לא אמר התלמוד משל"ס אשתו אסורה לעולם כי הכל לפי ראות ת"ח, ע"כ הי' נראה בעיני שאשתו מותרת לינשא לכתחילה וכל ת"ח יש לו לדקדק להתירה וללכת בתר חזקה, כי הגויים שהיו באותה הספינה לא נראה אי מהם לעולם ולא הספנים וכל מה שכתבנו למעלה הוא לסמוך חזקה לרובא והי' בדעתי להאריך לפי מיעוט שכלי בראיות ולדון לפני רבותי, כי נ"ל שיזכה לשמים כל חכם שיכול להראות פנים להתיר כי האשה הגונה ויושבת עגונה כ"כ שנים רבות והרבה חשו רבותינו בענין בנות ישראל, ועתה יראו רבותי והנראה בעיניהם יכתבו להסכים עמי ועם חבירי ושלומכם ושלוש תורתכם ירבה לעד, אליעזר ב"ר שמואל זלה"ה.**

**וז"ל המרדכי שם: בתשובת ה"ר אליעזר מורדו"ן דקדק מדקאמר מים שאין להם סוף אשתו אסורה, ולא קאמר אסורה לעולם, ש"מ דלאו לעולם קאמר, וכן נראה שתלו רבותינו ע"ה על חכמי הדור ויראי שמים שיתכוונו וישכילו על ענין המאורע [בדורם], והאריך מאד למצוא עלילה להתיר אשה שנתעגנה ארבע שנים כי נטבע בעלה וחזקות מוכיחות שנטבע, כי הכלים אשר אתו בספינה נמצאו על שפת הים.**

וכן כתב רבינו אברהם בר' משה שכל מה שהורגלו העולם לפרש דאסורה לעולם נראה משום דסתמא קאמר אסורה ולא יהיב קצבה לדבר, ועל זה המשמעות יש לתמוה דהא רב אשי הוה ס"ד למימר צורבא מרבנן אפילו במים שאין להם סוף מותרת דאי סליק קלא אית ליה, אם כן לדברי המפרש אסורה לעולם ואזלינן בתר סתמא דקתני אסורה סתם, א"כ צורבא מרבנן למה לא נתנו שיעור מתי מותרת, שהרי זה בא כמו נתת דברך לשיעורי' דשמא הרחיק מהלך יום או יומים ויצא, הרי צריכה להמתין עד שיבא שום אדם ויגיד איך נעשה דבר, וכמו שזה הדבר דצורבא מרבנן סמכו באומדן דעתא, אע"פ שאין זה הדבר מפורש סמכי באומדן דעתא, כמו כן כאן י"ל דאפילו היכא דליכא צורבא מרבנן (סמכי באומדן דעתא) דמ"ש.

ומיהו ה"ר אברהם כתב דקשה בעיניו להתיר וכן נראה לר' ברוך, וכן כתב ראבי"ה דחזינו קמן דראוי היה לשמתא המתיר לכתחלה כעובדא דרב שילא ולא קבעו חכמים זמן לדבר, ואין בידינו לבדות זמן מלבנו ודברים בלא ראייה ולתת אמתלאות, כי במקום שרצו חכמים להתיר פירשו הדברים, כגון עד מפי עד ומסל"ת ופסולי עדות ורבות כאלה, ויש מקומות שהחמירו חכמים ולא חשו לעיגון כגון במים שאין להם סוף וכן בראוהו מגוייד או צלוב והחיה אוכלת בו, ולא אזלינן בתר אומדנא דשכיחא, ומה שלפעמים הקילו משום עיגונא מפורש בריש פרק יש בכור כי אקילו בסופה כו' כדפרישנא לעיל, ואע"ג דלא שנינו אסורה לעולם, אורחיה דתלמודא למיתני" אסורה ואסורה סתם פתרונו לעולם, אך במקום שנהגו לשנות לעולם יש טעם בדבר כמו בריש יבמות עד סוף כל העולם ומפרש בגמ' דלצור תרתי משמע ולא יותר, וכן בתמורה ולד ולדות עד סוף כל העולם, והמעט יורה על רובן ספר חכמה, ע"כ דברי המרדכי שם.

### - כט -

דברים חמורים ממרן הב"י החולק בתוקף על היתר הר"א מוורדון

והב"י אחרי שהעתיק רוב דבריו אלה, כתב עליו וז"ל: והנך רואה כמה רברבי חולקין על ר' אליעזר מורדון בטעמים נכוחים וברורים, ודברי רבי אליעזר אין להם על מה שיסמוכו, וכל הגס לבו בהוראה להתיר אשה עפ"י אותה תשובה עתיד ליתן את הדין, לכן שומר נפשו ירחק ממנה, ע"כ לשון הב"י.

והנה בתשובותינו (דיני משאל"ס תשו' א') הוסיף מרן הב"י לדחות ולסתור היתר זה, וכת' שם דדברי הר"א בטלים מעצמם, שמה שמה שמדקדק מדלא קתני אסורה לעולם, אם בכל מקום היו שונים אסורה לעולם, וכאן לא שנו לעולם, היה אפשר לדקדק כן, אבל מאחר שבכל מקום שנו אסורה סתם דסתמא לעולם משמע, ה"נ סתמו כפירוש.

אמנם בתשובת המבי"ט (השלישית) שבשו"ת ב"י (בדיני משאל"ס ונדפסה גם בתשובותינו ח"א סי' קפ"ז) השיב להב"י על קושיותיו ותמיהותיו על הר"א מוורדון, עיי"ש שהשיב על קושייתו של הב"י על הדיוק של מהר"א מוורדון מהלשון של אסורה לעולם, כי אכן בכל המקומות ששנה אסורה, דבר פשוט הוא שהוא לעולם, אבל הכא בשאל"ס דאומדנא היא שאחר שעברו כמה שנים שנטבע זה ונשכח זכרו, שבחזקת מת הוא, ולכך נראה דלאו לעולם קאמר, אלא אחר שנשכח זכרו ואמתלאות או חזקות שימצאו בהמאורע יוכלו להתירה, ועיי"ש שדחה גם דיוק הב"י שדייק מלשון "כתב להתיר", דגם הר"א לא אמרה אלא להלכה ולא למעשה, וכן דחה שם שאר תמיהותיו של הב"י על הר"א מוורדון עיי"ש.

### - ל -

למעשה צירפו דעתו לסניף להיתר, עשרות פוסקים וותיקים ומשיבים אבירי הוראה מוסדי דור ודור

אך עשרות פוסקים וותיקים ומשיבים אבירי הוראה מוסדי דור ודור, צירפו דעתו לסניף להיתר (והרוצה לעמוד על שמותם ותמצית דבריהם, יראה בס' אוצה"פ שהפליאו עשות בהעתקת דבריהם), וכבר מצינו כן אף בפוסקים קדמונים, וכגון בשו"ת מהר"י ב"ר סי' י"ג שהביא דברי הר"א מוורדון, וכת' בנידונו דאע"פ

שלא נסמוך לגמרי על זאת הסברא כו', נעשה סניף ג"כ סברת הר"א, ועי' בשו"ת חיים ושלום ח"ב סי' א' (דף ט"ו ע"ב) שכת' דאילו הי' רואה הב"י דברי רבו המהר"י בירב לא היה כותב כן על דברי הר"א, שהרי מצינו רבים דס"ל הכי, כי גם האגודה בסוף יבמות סי' קמ"ה הביא דברי הר"א, וכן הביאם בשו"ת מהר"י מברונא סי' רט"ו בשם תשו' אור זרוע.

והרבה ספרי הפוסקים האחרונים וגדולי המשיבים כתבו, דמכ"ש בזמננו שנתרבו ונשתכללו דרכי התקשורת, שבנ"א מורגלים בהם בכל עת ובכל שעה, שיש לצרפו לסניף חזק להיתר.

## - לא -

### גדר שיעור הזמן של נאבד זכרו

אלא די' לעיין ולדון בגדר שיעור הזמן של נאבד זכרו, דהנה בשו"ת חת"ס ח"א סוסי' צ"ב [נכתב בשנת תקע"ח] כת' שיעור של ב' שנים, דבמרדכי יבמות איתא ד' שנים, אך בזמננו דקביע בי דואר בכל אתר ויכול לכתוב לביתו סגי בב' שנים.

אך בסי' ס"ה [נכתב בשנת תקפ"א] כ' שתמתין י"ב חודש וכמ"ש בעזרת נשים סקל"ו בשם המבי"ט, והביא שם זכר לדבר, נשכחתי כמת מלב, והמת משתכח אחר י"ב חודש כדאיתא בברכות נ"ח:, והו"ד החת"ס האלו להלכה בהרבה פוסקים, עי' מהרש"ם ח"א סי' ו', ואחריו במנחת יצחק סי' א' אות ז'.

אך באמת מצאנו בשו"ת מבי"ט ח"א סי' קי"ג שכת' כמה פעמים דכל שנתאחר ולא בא למועד אשר הי' רגיל לשוב לביתו, ואמרו עליו שמת סגי.

וכ"כ בשו"ת עדות ביהוסף סוסי' כ"ה דבדבר זה יש להקל ולהחמיר כפי שהי' רגיל זה האדם לשוב לביתו.

וכן בעצי ארזים סי' י"ז אות קל"א כת' בפשיטות דזמנן הוי בכלל נאבד זכרו אף בפחות מי"ב חודש.

וכן נראה לכאורה מדברי שו"ת עין יצחק ח"ב סי' ב' בבארו את ענין התרי רובי, דדעתו להגדיר את ההיתר של נאבד זכרו אף בעבר רק משך זמן של ג' חדשים [רבע שנה] או ד' חדשים, עייש"ה.

ובשו"ת מנחת יצחק ח"א סי' א' אות ו' (אחרי שהאריך לתרץ קושיות הראב"ה על הר"א מוורדון) הביא דעת העצי ארזים הנ"ל להלכה למעשה, וסיים עלה וז"ל: דהכל תלוי בזה בראות עיני הדיין לפי הענין ולפי השעה, ובאות ז' הוסיף וז"ל: והנה האחרונים הוסיפו לומר דכהיום הזה נתחזק עוד סברת התה"ד הנ"ל והמבי"ט (קפ"ח) ביותר, ע"י המצאות החדשות שבעולם התלגרף והטעליפאן מתוקנים, ובכל מדינה ומדינה עיר ועיר יוצאים מכתבי עתים למכביר, ובהם ידובר על כל המקרים אשר יתהוו בעולם בכל עת ובכל שעה, ושערי התבל פתוחים לפני כל אשר על ידי זה כתבו דהוי אומדנא גדולה המוכחת,

ועדיפא כחזקה דאתי מכח סברא דעדיפא מרוב ומהני אף להוציא ממון וכו'. וכן צירף היתר זה להקל למעשה בח"ב סי' פ"ט אות ה'.

ומעתה בזמננו אנו, הרי הדבר נידון בק"ו וב"ב של ק"ו שיש לדון ולהתיר אף אחרי זמן הרבה יותר קצר מזה, כי נודע דמאז ועד עתה נתחדשו ונתוספו עשרות המצאות של אופני תקשורת (הסעלפאון, הטעקסט והאימעיל וכדו'), שדרך רוב בני"א ובפרט אנשי מסחר לעמוד על ידם בקשר תמידי עם ביתם ושאר בני"א הקשורים אליהם, בכל עת ובכל זמן, וחק ולא יעבור שלא יעבור לעולם אף חצי יום בלי שום קשר עם ב"ב ואנשי שלומם מהמתרחש אצלם ואתם, א"כ מסתבר דיש לדון להקל יותר ולצרף סניף זה, עפ"י דברי הפוסקים הנ"ל שהבאנו שפתחו לנו פתח להקל אף בפחות מ"ב חודש.

ואין להתעקש ולומר דכאן שהרבה מהחולים האלו שכבו באין אונים ולפעמים לגמרי בלי הכרה, ורבים מהם היו מחוברים למכונות נשימה (רעספירעיטאר), נאמר שאין ראוי ממה שלא נשמע מהם, כי הי' נבצר מהם האפשרות להתקשר. דברור דזה אינו כלל וכלל, כי אף שהם עצמם לא היו בקשר עם אנשי ביתם, הרי אנשי ביתם אכן היו בקשר תמידי עם הרופאים והעוזרים ושאר עובדי הביה"ח לשמוע על מצבם בכל יום, ואם לא בכל יום, עכ"פ בכל איזה ימים, וא"כ במציאות הרי ממנ"פ, אם נשתפר מצבו ונתרפא ונחשוש שיצא מביה"ח והרחיק נדוד, הרי לפי דברי הפוסקים אין לחוש לזה בזמננו אלה שיש כל דרכי התקשורת, דודאי אם הי' חי הי' חוזר לביתו או הי' נשמע ממנו, ואם לא נתרפא, הרי עודנו צריך שיהא שוכב בביה"ח, והרי הם אומרים וכתבו שאינו נמצא עוד שם, כי מת ונלקח לקבורה, וז"פ.

ומעתה מכיון שנתבאר בעזהשי"ת עפ"י דברי הפוסקים הוותיקים, שיש כאן בשופי ג' צדדי היתר (ועוד סניף רביעי) איתנים ותקיפים להתיר האשה אף מבלי כן, ואדרבה יותר מוסמכים ופשוטים מהיתר בדיקת די ען עי, פשוט וברור להלכה שח"ו אין לנוול המתים ולגרום חרדת הדין בפתיחת הקברים בדקירת גופם, שהוא דבר חמור וכדלהלן.

## - לב -

חומר פתיחת הקבר אחר שנסתם הגולל, ומעמי הדבר, ודברי הפוסקים שדנו בזה במקרים שונים הנה הלכה פסוקה בשו"ע יו"ד סי' שס"ג סי' ז: **אסור לפתוח הקבר אחר שנסתם הגולל**, אפילו אם עוררים היורשים לפתחו כדי לבדוק אם הביא שתי שערות.

ומקור הדברים מהגמ' בבא בתרא דף קנ"ד ע"א בא' שמת והי' ספק אם הי' גדול כשמכר בנכסי אביו, ובאו ושאלו את רבי עקיבא אם מותר לפתוח הקבר ולבודקו, ואמר להם **אי אתם רשאים לנוולו**" (ועי' גם בגמ' חולין י"א ע"ב ובערכין ז' ע"א "כדי שלא תבוא לידי ניוול").

<sup>י</sup> ועי' בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת חיו"ד סי' ר"י דמשמע שהוא איסור דאורייתא, וכן כת' להדיא בשו"ת חבלים בנעימים סי' ע"ב דמוכח כן להדיא שם בחולין י"א דקאמר התם לענין הלימוד דאזלינן בתר רובא, רב כהנא אמר אתיא מהורג את הנפש דאמר רחמנא קטליה, וליחוש דלמא טרפה הוה, אלא לאו משום דאמרין זיל בתר רובא, וכי תימא דבדקינן ליה, הא קא מינוול (אך עי' עוד בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' של"ו במ"ש על דברי הנו"ב הנ"ל, דלענ"ד משמע קצת מדבריו שזה אינו



והנה מבואר בדברי הפוסקים **שיש בזה שני חששות חמורות**, הא' דלפתוח הקבר ולגלות את הגוף הוא **ניוול המת**, והב' משום **חרדת הדין**, כמ"ש הכלבו שהו"ד בב"י שם ר"ס שס"ג ובטו"ז וש"ך שם סק"א לענין פינוי, וכ"ה גם לענין פתיחת הקבר<sup>טו</sup> כדמוכח מהדיון לענין חרדת הדין בפתיחת הקבר של קטן בסו"ס שו"ת **חות יאיר** (בתשו' הגר"ד אפנהיים<sup>טז</sup> בשם הגאון רבי גרשון ממין בעל **עבודת הגרשוני**) שהו"ד בפתי"ש ס"י שס"ג סק"ז, ובשו"ת **חכם צבי** ס"י מ"ז וס"י נ', וכן מבואר מדברי **הנוב"ת** יו"ד ס"י קס"ד דבפתיחה לבד איכא גם משום ניוול שלא לראות בניוול עיניו, ובשו"ת **בנין ציון החדשות** ס"י י"ז ועוד.

וכאמור מבואר דאף שאין מנוולים בפועל את גופו, רק עצם פתיחת הקבר הוי ניוול, וק"ו ב"ב של ק"ו באופן שצריכים לדקור בגופו במחט, ואף שהדבר פשוט נציין שכן מבואר להדיא בשו"ת **בנין ציון החדשות** ס"י י"ז שם וז"ל: ואין לומר דניוול לא הוי אלא לבדוק בגופו אם הביא ב' שערות, אבל לפתוח הקבר וליטול מעות מבגדיו בזה ליכא ניוול, דז"א דניוול שייך כל שרואה המת בבזיון שנרקב ונבקע כדאמרינן בסנהדרין דמ"ו דקבורה משום בזיון הוא ע"ש בפ"י רש"י, ואפילו להלן המת בלבד אם לא לכבודו אמרינן שם (דף מ"ו) הטעם דאסור משום בזיון, ועוד דמלבד ניוול יש בפתיחת הארון והקבר ג"כ אימת **חרדת הדין** ע"כ. ועי' בשו"ת **חכם צבי** (ס"י מ"ז וס"י נ'), ולכן אסור ליורשים לפתוח הקבר, כנלענ"ד, ע"כ.

## - לג -

דברי הפוסקים והמשיבים לענין פתיחת הקבר לצורך התרת עגונה

והנה לפתוח הקבר לצורך התרת עגונה, נחלקו הפוסקים הקדמונים הוותיקים, שיש פוסקים שהקילו לצורך זה, ויש שהחמירו, והמקילים בזה הם, בשו"ת **כנסת יחזקאל** חאהע"ז ס"י מ"ו ד"ה אמנם משם

איסור דאורייתא ממש, רק בהנאה מן המת, עיי"ש, וכמו"כ יעוי' בשו"ת נשאל דוד ד"ה הנה אחרי לענין טעם חרדת הדין שכת' דאינו איסור דאורייתא ועדצ"ע), [ועי' עוד בכמה תשובות בספרי גדולי הפוסקים שהחמירו מאוד לענין פתיחת הקבר למטרות שונות, ולדוגמא בשו"ת רעק"א מהדו"ת ס"י י"ז, שו"ת ארבעה טורי אבן ס"י ח' שהו"ד בפתי"ש שם סק"ח שמחמיר מאוד, שו"ת מאיר נתיבים ס"י ס"ז, שו"ת חבלים בנעימים ח"ב ס"י ע"ב, שו"ת אבני זכרון ס"י צ"ג, שו"ת בית דוד קצ"ו ועוד רבים כהנה].

<sup>טו</sup> ועי' בדברי כק"ז בעל תבואות שור בבכור לסנהדרין מ"ז ע"ב שכתב כן להדיא בפשיטות דאיסור "פתיחת הקבר" דסי' שס"ג הטעם הוא מפני שהמת חרד וסבר דלדינא מתבעי, עיי"ש בסו"ד, והו"ד בשו"ת רעק"א מהדו"ת ס"י י"ז עיי"ש.

<sup>טז</sup> ושוב נדפס גם בספרו נשאל דוד יו"ד ס"י כ"ז.

<sup>יז</sup> כן מבואר שם ממה שהעתיק דברי הגר"ג בעל עבוה"ג לענין שאלת "פתיחת הקבר" של גדול וקטן שהוא מטעם חרדת הדין, וכן מבואר שם מהקושיא שהביא בשם הגר"א בעל נשאל דוד על העבוה"ג, מדברי הגמ' בב"ב קנ"ד הנ"ל דקאמר בשלמא למאן דאמר בן שמונה עשר שנה היינו דקאמו ואמרו ליה מהו לבדוק, אלא אי אמרת מבין עשרים כי בדקו ליה מאי הוה והא תנן בן עשרים וכו', ויש להקשות אמאי לא מקשי הש"ס הכי בשלמא למאן דאמר מבין י"ח היינו דקאמר ר' עקיבא אין אתם רשאים לנוולו, ולא קאמר הש"ס שאסור משום חרדת וכו', שאינו בן עונשין למעלה שהוא פחות מבין י', משא"כ אי הוי בן עשרים א"כ למה אמר ר' עקיבא שאסור לבדוק ולפתוח הקבר משום שאין אנו רשאים לנוולו, תיפוק ליה שאסור משום בלבול וחרדת המת שיחרד מאימת הדין וכו', אלא עכ"ח שאין לחלק ע"כ. (ועיי"ש מה שתירץ על הקושיא, ועי' עוד בשו"ת רעק"א מהדו"ת ס"י י"ז שהקשה מעצמו קושיית העבוה"ג הנ"ל מהגמ' בב"ב, ועיי"ש בתירוץ, ועי' גם בשו"ת שבות יעקב ח"ב חיו"ד ס"י ק"ג מה שתירץ על קושיא זו, וכן בשו"ת חבלים בנעימים ס"י ע"ב שתירץ קושייתו דכיון דשייך שם איסור נוול, עדיף למנקט טעם נוול שהיא איסור דאורייתא, עיי"ש).

הו"ד בפת"ש שם סק"ז, בעל מגיני שלמה בשו"ת פני יהושע ח"ב חאה"ע סי' נ"ז, שו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"א סי' קל"א וכן בספרו שו"ת יוסף דעת יו"ד סי' שמ"ג והו"ד בשד"ח מערכ' אבילות ס"ק קל"ז, שו"ת מהרי"ל דיסקין חיו"ד סי' ל"א, שו"ת נטעי נאמנים חיו"ד סי' נ"ד.

והמחמירים הם, הגאון בעל **שיבת ציון** סי' ס"ד וס"ה וס"ו ובעל **תשובה מאהבה** שהסכים לו הו"ד בפת"ש שם (בנידון הרוג אחד שנמצא ולא ניכר בו שום צורת פנים, ומתוך הבגדים והכתבים נראה שהוא בעל אשה אחת אשר יצא מביתו זה חצי שנה וקברו אותו, ואח"כ באה האשה ואמרה שיש לבעלה סימנים מובהקים בגופו, אם מותר לפתוח קברו לראות אחר הסימנים כדי להתירה מחבלי העיגון), וכמו"כ בשו"ת **כתב סופר** חיו"ד סי' קע"ד **אוסר לצורך התרת אשתו לבד**, עיי"ש שמתיר רק לצורך ולתועלת המת עצמו שיוכל ליתן חליצה לאשתו, עיי"ש בלשונו בד"ה ומנה וז"ל: ומנה באופן שאין בנים לומר קדיש אחריו, וגם אין אח שזקוקה לו, ואין תועלת בפתיחת הקבר רק משום היתר האשה, או שהיורשים ירדו לנכסיו ע"י ברור מיתתו, משום זה אסור לנוול אותו, וקרוביו בוודאי אסורים לנוולו כבש"ס ב"ב שם עיין, ע"כ.

**אמנם זה ברור ופשוט מכל המבואר, דאף המתירים התירו אך ורק באופן שהוא צורך והכרח להתרת העגונה באין מבוא להתירה באופן אחר, משא"כ בנידון שאלתינו, שכפי המבואר והמובא לעיל באריכות מדברי הרבה פוסקים וותיקים ומשיבים מובהקים אבירי הוראה, יש כאן בשופי ג' צדדי היתר (ועוד סניף רביעי) איתנים ותקיפים שכ"א מהם כדאי לעצמו להתיר האשה אף מבלי כן (ומטעם זה גם אין שום מקום להתעקש, שנחוש לחששא רחוקה שמפאת הטירוף והבלבול ששרר אז בבתי החולים, נתהווה טעות וחילוף בדברים הנ"ל מאדם אחר שמת וכדו', כי פשוט וברור שלא יתכן בשום פנים ואופן שיתהווה חילוף וטעות בכל אחד מהשלשה דברים הנ"ל, דהיינו ההודעה בע"פ והתעודת מות ובפרט הריסטבענד וכמבואר לעיל), ואדרבה הם יותר מוסמכים ופשוטים מהסמיכה על בדיקת דנ"א, פשוט וברור להלכה שח"ו אין לנוול המתים ולגרום חרדת הדין בפתיחת הקברים בדקירת גופם.**

את הנלע"ד כתבתי בנוי על דברי הפוסקים הוותיקים והמשיבים המובהקים, אשר כל בית ישראל נשען עליהם בהוראותיהם, ובתודה לה' הטוב שעזרני בבירור הלכה חמורה זו בג"ל אותיות, אשא כפי למרומים בתפילה ג"ל עיני ואביטה מתורתך נפלאות, ותצילני בחסדך הגדול משגיאות, אכ"י"ר. [והנני כופל שוב, שבטלה דעתי העניי' נגד דעתו הגדולה של אותו פוסק מובהק פאה"ד שליט"א שקטנו עבה ממתני, אך כאמור ברור לי שלא יצא ד"ז ממנו, זולת באופן שהציעו לו פרטי מציאות השאלה שלא כנכון כלל, וכאמור לעיל באריכות].

ויהי רצון "שלא תבואנה עוד בנות ישראל לידי כך", ויתקיימו בנו תפילותינו שאנו מתפללים בתמידות "חוסה ה' על עמך והצילנו מזעמך והסר ממנו מכת המגפה וגזירה קשה", "ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים, לרחם עלינו ועל פליטתינו, ולמנוע משחית ומגיפה מעלינו ומכל עמו בית ישראל", ונאמר אמן.

הק' יצחק שטיין



# דוגמא מ"דעטה סערטיפיקעט" ("טויט-שיין" – "תעודת מות") הנהוג בזמנינו ובמקומינו

לשום לב: להפרטים וסימנים אישיים, המוציאים מחשש טעות וחילוף באיש אחר (שחששו לזה הפוסקים, עיי שו"ע מחבר ורמ"א סי' י"ז סי"ח ובנו"כ שם, ובפתי"ש שם סי"ק פ"ה ופ"ז, ובשו"ת נוב"י מהד"ק סי' מ"ב ובמהד"ת סי' ל"ה, ובשו"ת אבני"צ סי' כ"ה ועוד), וכגון: א. שם הנפטר. ב. תאריך ומקום לידה. ג. מס. סאשעל סעקורירטי. ד. מקום דירתו. ה. שם אביו. ו. שם אמו. ז. שם אשתו. ח. שם וכתובת הרופא שקבע מיתתו. ט. שם הביה"ח. י. מקום קבורתו.

THE CITY OF NEW YORK VITAL RECORDS CERTIFICATE												
DEATH TRANSCRIPT												
DATE FILED THE CITY OF NEW YORK – DEPARTMENT OF HEALTH AND MENTAL HYGIENE <b>CERTIFICATE OF DEATH</b> Certificate No. 150 11072												
NEW YORK CITY DEPARTMENT OF HEALTH AND MENTAL HYGIENE OCTOBER 10, 2017												
1. DECEDENT'S LEGAL NAME <b>SAN</b> (First, Middle, Last)												
MEDICAL CERTIFICATE OF DEATH (To be filled in by the Physician)	2a. New York City 2b. Borough <b>Brooklyn</b>	2c. Type of Place 1 <input type="checkbox"/> Hospital Inpatient 2 <input checked="" type="checkbox"/> Emergency Dept./Outpatient 3 <input type="checkbox"/> Dead on Arrival 4 <input type="checkbox"/> Nursing Home Long Term Care Facility 5 <input type="checkbox"/> Hospice Facility 6 <input type="checkbox"/> Decedent's Residence 7 <input type="checkbox"/> Other Specify	2d. Any Hospice care in last 30 days 1 <input type="checkbox"/> Yes 2 <input checked="" type="checkbox"/> No 3 <input type="checkbox"/> Unknown	2e. Name of hospital or other facility (if not facility, street address) <b>Mount Sinai Brooklyn</b>								
	Date and Time of Death 3a. (Month) (Day) (Year-YYYY) <b>October 10 2017</b>	3b. Time <input type="checkbox"/> AM <input checked="" type="checkbox"/> PM <b>04:44</b>	4. Sex <b>Male</b>	5. Date last attended by a Physician mm dd yyyy <b>10 07 17</b>								
	6. Certifier: I certify that death occurred at the time, date and place indicated and that to the best of my knowledge traumatic injury or poisoning DID NOT play any part in causing death and that death did not occur in any unusual manner and was due entirely to NATURAL CAUSES. See instructions on reverse of certificate.											
	Name of Physician <b>Judah Fierstein MD</b> (Type or Print) Signature <i>Judah Fierstein</i> M.D. Address <b>3201 Kings Highway, Brooklyn, New York 11234</b> License No. <b>220552</b> Date <b>0 07 17</b>											
PERSONAL PARTICULARS (To be filled in by Funeral Director or in case of City Burial by Physician)	7a. Usual Residence State <b>New York</b>	7b. County <b>Kings</b>	7c. City or Town <b>Brooklyn</b>	7d. Street and Number <b>9th Street</b>	Apt. No.	7e. Inside City Limits? 1 <input checked="" type="checkbox"/> Yes 2 <input type="checkbox"/> No	7f. ZIP Code <b>11210</b>					
	8. Date of Birth (Month) (Day) (Year-YYYY) <b>June 04 1968</b>		9. Age at last birthday (years) <b>49</b>		10. Social Security No. <b>0 00 27 14</b>							
	11a. Usual Occupation (Type of work done during most of working life. Do not use "retired") <b>C</b>		11b. Kind of business or industry <b>Local</b>		12. Aliases or A.K.A.s.							
	13. Birthplace (City & State or Foreign Country) <b>Germany</b>		14. Education (Check the box that best describes the highest degree or level of school completed at the time of death) 1 <input type="checkbox"/> 8th grade or less; none 2 <input type="checkbox"/> 9th – 12th grade; no diploma 3 <input checked="" type="checkbox"/> High school graduate or GED 4 <input type="checkbox"/> Some college credit, but no degree 5 <input type="checkbox"/> Associate degree (e.g., AA, AS) 6 <input type="checkbox"/> Bachelor's degree (e.g., BA, AB, BS) 7 <input type="checkbox"/> Master's degree (e.g., MA, MS, MEng, MEd, MEd, MBA) 8 <input type="checkbox"/> Doctorate (e.g., PhD, EdD) or Professional degree (e.g., MD, DDS, DVM, LLB, JD)									
	15. Ever in U.S. Armed Forces? 1 <input type="checkbox"/> Yes 2 <input checked="" type="checkbox"/> No		16. Marital Partnership Status at time of death 1 <input checked="" type="checkbox"/> Married 2 <input type="checkbox"/> Domestic Partnership 3 <input type="checkbox"/> Divorced 4 <input type="checkbox"/> Married, but separated 5 <input type="checkbox"/> Never Married 6 <input type="checkbox"/> Widowed 7 <input type="checkbox"/> Other, Specify		17. Surviving Spouse's/Partner's Name (If wife, name prior to first marriage) (First, Middle, Last) <b>Lie</b>							
	18. Father's Name (First, Middle, Last) <b>Joseph David</b>		19. Mother's Maiden Name (Prior to first marriage) (First, Middle, Last) <b>Leah Hershowitz</b>									
	20a. Informant's Name <b>Leah David</b>		20b. Relationship to Decedent <b>Spouse</b>		20c. Address (Street and Number) Apt. No. City & State ZIP Code <b>140 E 25th Street, Brooklyn, New York 11210</b>							
	21a. Method of Disposition 1 <input checked="" type="checkbox"/> Burial 2 <input type="checkbox"/> Cremation 3 <input type="checkbox"/> Entombment 4 <input type="checkbox"/> City Cemetery 5 <input type="checkbox"/> Other Specify		21b. Place of Disposition (Name of cemetery, crematory, other place) <b>Wellwood Cemetery</b>									
	21c. Location of Disposition (City & State or Foreign Country) <b>Pinelawn, New York</b>		21d. Date of Disposition mm dd yyyy <b>10 11 2017</b>									
	22a. Funeral Establishment <b>Shomrei Hadas Chapels</b>		22b. Address (Street and Number) City & State ZIP Code <b>3803 14th Avenue, Brooklyn, New York 11218</b>									

This is to certify that the foregoing is a true copy of a record on file in the Department of Health and Mental Hygiene. The Department of Health and Mental Hygiene does not certify to the truth of the statements made thereon, as no inquiry as to the facts has been provided by law.  
 Do not accept this transcript unless it bears the security features listed on the back. Reproduction or alteration of this transcript is prohibited by §3.19(b) of the New York City Health Code if the purpose is the evasion or violation of any provision of the Health Code or any other law.

Steven P. Schwartz  
 Steven P. Schwartz, Ph.D., City Registrar

3, 2018 Order No. 11072

ANY ALTERATION OR ERASURE VOIDS THIS CERTIFICATE

תאריך לידה  
 מקום לידתו  
 שם אביו  
 שם אמו

שם הנפטר  
 שם הביה"ח  
 שם הרופא שקבע מיתתו  
 מס. סאשעל סעקורירטי  
 מקום דירתו  
 שם אשתו  
 מקום הקבורה